

Szokolszky Ágnes

**A MAGYAR PSZICHOLÓGIA TÖRTÉNELEMBE ÁGYAZOTT ÚTJA
A VIDÉKI EGYETEMEKEN.
ELŐSZÓ ÉS KERETTENULMÁNY A KÖTETHEZ**

DOI: 10.14232/pfvm.1

I. BEVEZETÉS

A KÖTET LÉTREJÖTTE

Ez a kötetet elsősorban a fiataloknak szól. Az újabb generációknak, akik számára más generációk jelene nagyon gyorsan ismeretlen múlttá tud válni. Az egyetem falai ugyanazok maradhatnak, de ha hiányzik a múlt ismerete, akkor csak a jelenlegi szereplőket látjuk a falak között. Pedig az eltűnt generációk lépteikkel nem csak a lépcső kopását mélyítették, de másként is mély nyomokat hagytak, még ha tudatlanságunkban ezeket észre sem vesszük.

2019-ben 90. éve volt, hogy a szegedi egyetem bölcsészkarán megalakult a Neveléslélektani Intézet Várkonyi Hildebrand Dezső vezetésével, amelyet a ma fennálló Pszichológiai Intézet jogelődjének tekint. Ez jelentős lépés volt a pszichológia magyarországi intézményesülésének folyamatában, különösen azért, mert ez az intézet tekinthető az első tartósan működő, az egyetemi rendszerbe formálisan beépülő, korszerű lélektani képző- és kutatóintézetnek Magyarországon, hat évvel megelőzve a Harkai Schiller Pál vezette lélektani intézet létrejöttét a budapesti egyetemen. Ez az esemény adja a jelen kötet megszületésének hátterét.

A pszichológia kezdetektől fogva gyökeret eresztett az élet különböző területein (az egészségügyben, az iskolákban, a hadseregben, kutatóintézetekben), de a pszichológia szervesülésében mindenhol kiemelt szerepet játszott az egyetemi közeg. Az elméleti irányzatok, kutatási módszerek nagyrészt az egyetemeken formálódtak, és itt kellett megvívni az „anyaterületekről” (orvostudomány, filozófia, pedagógia) való leválás harcát. Az egyetemeken alakították ki a lélektan aktuális tananyagát azok az orvos-, filozófus-, és pedagógus professzorok, akik az új tudományterületet a kezdetekben fontosnak tartották beépíteni előadásaikba. Az egyetemi hallgatóság tőlük hallott „első kézből” a pszichológia fogalmi rendszeréről, irányzatairól és módszereiről – bár fontos megjegyezni, hogy a 19. század végétől Magyarországon a gimnáziumokban is folyt pszichológia oktatás, még hozzá olyan tankönyvekből tanulhattak a középiskolások mint a Kornis Gyula által 1911-ben írt „Elemi pszichológiai kísérletek” és a 1917-ben

írta „Lelki élet” (v.ö. Pléh, 2009). Mindamellet az egyetem volt a magasabb szintű tanulmányok színtere, és itt teremtődött meg a lehetőség arra, hogy pszichológiából doktorálni lehessen és így biztosítani lehessen a tudományos utánpótlást. A pszichológia története szempontjából tehát lényeges, hogy mikor, hol vethette meg lábát a pszichológia intézményesen az egyetemeken.

A pszichológia Magyarországon – a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően – az orvos-, de még inkább a bölcsészkarokon intézményesült, eleinte egy-egy labor, majd tanszék vagy intézet keretében. Az egyetemi intézményesülés 1945 előtti állomásai a következők voltak a magyar pszichológia történetében:

1899-ben a budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem orvoskarán Ranschburg Pál saját kezdeményezésére „Psychofiziológiai Laboratóriumot” hoz létre az „Elmekór- és gyógytani tanszék” vezetője, Laufenuer Károly megbízásával, minisztériumi jóváhagyás mellett (Torda, 1995).

Az 1890-es években a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem egyetem orvoskarán Lechner Károly hoz létre kísérleti pszichofiziológiai laboratóriumot, az Ideg-, elmekórtani és törvényszéki lélektani tanszék mellett (Iványi, 2009, Séra, 2021 – jelen kötet).

1918 október 8-án a budapesti egyetemen Révész Géza tanszékvezetői kinevezést és megbízást kap egy kísérleti lélektani tanszék felállítására. Ő tekinthető az elsőnek, aki a pszichológia egyetemi bevezetése mellett, ezen belül is a kísérleti lélektan bölcsészkar bevezetése mellett érvelt (v.ö. Pléh, 2009). A zavaros hónapokban a szervezés megindult, de mivel Révészt az 1919 március 21-től augusztus 1-ig fennálló Tanácsköztársasággal való együttműködéssel vádolták, 1919 őszén eltávolították az egyetemről (noha nem rokon-szervezett a kommünnel) (Pléh, 2009).¹ Ekkor elakadt a kísérleti lélektani tanszék felállításának koncepciója a budapesti egyetemen.

1919 április 25-én Ferenczi Sándor kapott megbízást a Tanácsköztársaság kormányzatától (nemzetközileg egyedülálló módon) egy „Psychoanalytikai Tanszék” létrehozására a budapesti egyetem orvoskarán, a kar ellenállása mellett és a szabályok szerint megkövetelt habilitációtól eltekintve. Megvalósul az „amiről álmodni sem mertek”: Ferenczit kinevezik az új tanszék, és a mellette létrehozott új klinika élére. Három hónapot követően azonban, a Tanácsköztársaság bukása után őt is eltávolították az egyetemről, a tanszék ténylegesen nem tudott működni (Erős, 2011, Paukovics, 2018).

1925-ben a debreceni egyetem bölcsészkarán létrejön „Kísérleti Pszichológiai Intézet”, amelyet az egyetem pedagógia professzora, Mitrovics Gyula vezet. Ez azonban ténylegesen nem működik önálló intézetként, inkább csak függeléke a Pedagógia Tanszéknek (Vincze, 2021 – jelen kötet).

---

¹ (Révész még a királyi kormányzattól kapott 1918-ban egyetemi tanári és tanszékvezetői kinevezést és felhatalmazást az akkor még nem létező pszichológia tanszék és kísérleti laboratórium felállítására, (Pléh, 2009).

1929. december 18-án a szegedi egyetem bölcsészkarán megalakul és évtizedeken át tartósan működik a Neveléslélektani Intézet Várkonyi Hildebrand Dezső, majd Bognár Cecil Pál vezetésével (Fizel, 2021 – jelen kötet, Szokolszky, 2009).

1933–34-ben a budapesti egyetem bölcsészkarán (a filozófia könyvtár helységeiben) működni kezd Harkai Schiller Pál vezetésével a Lélektani Intézet, a Révész-féle tanszék 12 éves „szüneteltetése” után. (Harkai Schiller Pál, 1937 Hunyady, 2006).

1938 és 1941 között a pécsi egyetem bölcsészkarán a Pedagógia Tanszéken belül „gyermekpszichológiai egység” működik, amelynek vezetője Bognár Cecil Pál volt. 1941 után Weszely Ödön működtet „pedagógiai laboratóriumot”, amelyben pszichológiai vizsgálatokat is végeztek (Révész, 2020 – jelen kötet). 1941-ben az egyetemen megszűnik a bölcsészkar, az intézményesedés felé vezető lépések nem folytatódnak.

1940 októberében Várkonyi Hildebrand Dezső vezetésével létrejön a Lélektani Intézet a M. Királyi ferenc József Tudományegyetemen, a II. Bécsi döntés következtében a Magyarországhoz visszacsatolt Kolozsvárott, ami 1945 májusáig, az egyetem megszüntetéséig létezik.

Többféle lépés történt tehát a pszichológia egyetemeken belüli önállósulása és megszilárdulása irányában. Ezek között a szegedi intézet története azért jelentős, mert a megalakulása előtti kezdeményezések vagy megszűntek (Ranschburg, Lechner, Révész, Ferenczi) vagy nem érték el az önálló intézményi működésnek azt a fokát, amelyet Várkonyi vezetésével a szegedi intézet elért (Moravcsik). A szegedi lélektani intézet létezése és működése mégis sokáig feledésbe merült, még a szegedi egyetemen is (Szokolszky, 2021b- jelen kötet).

A szegedi lélektani intézet múltjára vonatkozóan először 2009-ben, a megalakulás 80. évfordulóján került sor szervezett megemlékezésre. Ebből az alkalomból egy kötet is született, amely áttekintette az intézet nyolc évtizedes történetét (Szokolszky, Pataki és Polyák, szerk., 2009). A 2019-es 90. évforduló alkalmával megrendezett jubileumi megemlékezés koncepciója a látószög tágítása volt. A magyar pszichológiai történetírás az elmúlt években nagy mértékben gyarapodott, ez a szakirodalom azonban elsősorban a „budapesti pszichológia” kialakulását, fejlődését követi. Ez érthető, minthogy a pszichológia fejlődésének meghatározó intézményei és vonulatai a szellemi központot jelentő fővároshoz kötődtek. A pszichológia magyarországi szervesülésében azonban nagy szerepet játszott néhány vidéki helyszín is, ahogyan azt a fenti felsorolás mutatja. Kolozsvár, Szeged, Debrecen és Pécs egyetemi városai a főszereplők. Ezek a lokális történeti szálak elengedhetetlenül hozzátartoznak a magyar pszichológia alakulásának teljes képéhez.

A Várkonyi intézet megalakulásának 90. évfordulója alkalmával, 2019. november 14-én ezért olyan pszichológiatörténeti konferenciát rendeztünk a Szegedi Tudományegyetemen, amely ezt a témát dolgozta fel. A konferencián kötetünk szerzői beszéltek a ma-

gyarországi pszichológia vidéki fejlődéséről, a kezdetektől az 1950-es években történt elhallgattatást követő, visszatérést jelentő 1960-as 70-es évekig, sőt a rendszerváltoztatást követő időszakig.² A konferencián szó esett a kolozsvári, debreceni és pécsi kezdekről, és arról, hogy mi minden történt Szegeden a pszichológia terén a két világháború között és után. Első alkalommal érintette több előadás egy konferencia keretében azt, hogy hogyan indultak el a pszichológus képzések vidéken, a budapesti képzés 1962–63-as indulását követően. Szó esett egy kuriózumról is: arról, hogy hogyan került Carl Rogers Szegedre az 1980-as években.

A jelen kötetbe foglalt tanulmányok alapját a 2019. november 14-i szegedi pszichológiatörténi konferencián elhangzott előadások képezik. A következőkben általános háttérrel kívánok felvázolni a kötet tanulmányaihoz. Átfogó körképet adok a felsőoktatás helyzetének alakulásáról, a történeti helyszínekről, eseményekről és folyamatokról a teljes időszakra vonatkozóan, mivel mindez lényeges kontextusát jelentette a pszichológia történeti alakulásának a vidéki egyetemeken. Végül ismertetem a kötetben megjelenő tanulmányok tematikáját.

KOLOZSVÁR, SZEGED, DEBRECEN, PÉCS – NÉGY EGYETEM ÉS A PSZICHOLÓGIA

A TÖRTÉNELEM MEGRÁZKÓDTATÁSAIBAN

A kiegyezés utáni, I. világháborúig tartó évtizedeket a magyar történelem kiemelkedően sikeres korszakaként írja le a történettudomány (Romsics, 1999). A társadalmi–gazdasági fejlődés háttérrel adott a jelentős szellemi kibontakozásnak, amelynek közegében a tudományos élet is felpetődött. A társadalmi fejlődés mindamelllett egyszerre hordozta magán a korral lépést tartó változások – a modernizáció, urbanizáció – jegyeit, és a továbbra is fennálló elmaradottságot. Jól példázza a helyzetet a felsőoktatás, amelyik ebben a korszakban nagyot fejlődött mind az intézményrendszert, mind pedig a hallgatói létszámot tekintve, de nemzetközi összehasonlításban elmaradottnak számított (Jancsó, 2013). A pszichológia helyzete is magán hordozta a magyar egyetemeken ezt az ellentmondásosságot: a relatív fejlettség és a fejletlenség, az ismétlődő megakadások kettősségét.

Bár a pszichológia megjelenése különböző társadalmi közegekben és formákban történt (egyeseületek, magánintézmények, laboratóriumok, v.ö. Kovai, 2016), az egyetemek különösen fontos közeget jelentettek, mert nagyrészt itt, az akadémiai világban alakult ki és formálódott a pszichológia, mint önálló tudományág. Az ország felsőoktatási rendszere ezért fontos történeti közeg a magyar pszichológia alakulásának szempontjából. Mivel azonban az egyetemek – és így a fejlődésnek indult pszichológia sorsa is –

² A konferencia címe a következő volt: „*A magyar pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*”. A konferencia a Rektori épület Dugonics téri épületének dísztermében zajlott.

mélyen összefonódott a két világháború közötti Magyarország történelmének alakulásával, megkerülhetetlen, hogy ebbe a tágabb kontextusba helyezzük a téma tárgyalását.

A továbbiakban két történeti szakaszra bontva tekintem át a témakört, 1945-öt kezelve vízvonalstóként. A kép felrajzolását a magyar felsőoktatás Trianon előtti helyzetével kezdem. Ezután kitérek a vidéki egyetemi rendszer Trianont követő megerősítésére Klebelsberg Kunó kultuszminiszter munkássága nyomán, mivel enélkül nem alakultak volna ki a szükséges feltételek a modern felsőoktatás – ezen belül is a lélektan – fejlődésére. Ezt követően néhány vonásban kitérek az oktatás rendjére, tartalmára, és társadalmi – politikai hátterére, majd arra a kérdésre, hogy miként jelent meg a lélektan az egyetemi oktatásban. A két világháború időszakára vonatkozó összefoglalás és nemzetközi kitekintés után térek rá az 1945 utáni helyzet áttekintésére, amelynek meghatározó folyamata a lélektan leépítése, illetve „politikai marxizálása” volt az 1950-es években. Az 1960-as és 70-es évek, és a szakos képzések indulásának áttekintésével zárul a körkép – a konferencia tematikáját követve.

II. A MAGYAR EGYETEMEK ÉS AZ EGYETEMEKEN MEGJELENŐ LÉLEKTAN 1945 ELŐTT

A MAGYAR EGYETEMEK HELYZETE ÉS TÉRKÉPE TRIANON ELŐTT

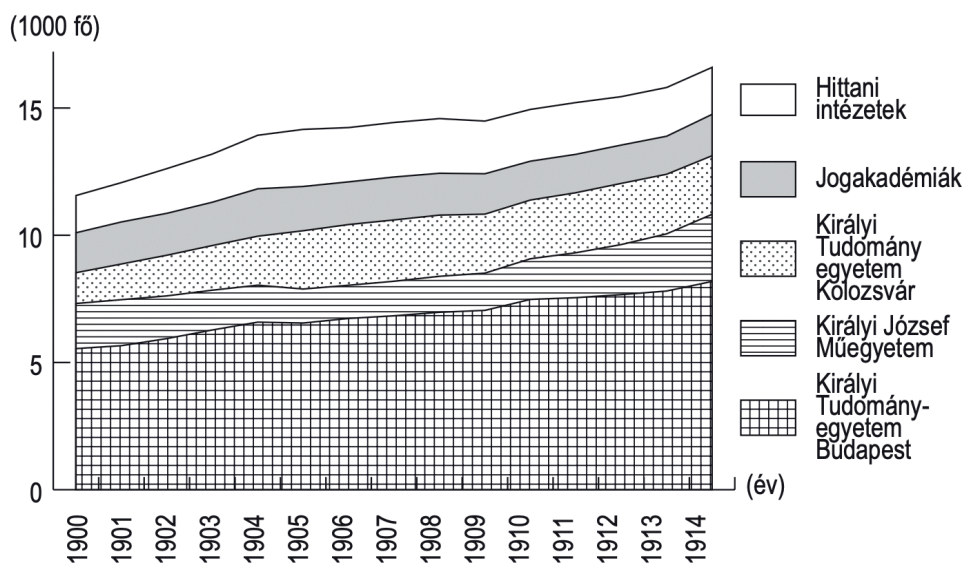
A századfordulón Magyarország mindössze két jelentős felsőoktatási centrummal rendelkezett: az egyik a főváros, a másik Kolozsvár volt. Budapesten két egyetem működött: az 1635-ben Pázmány Péter alapította budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem és a Királyi József Műegyetem (1871-ben egyetemi rangra emelve). Vidéken – az egész Monarchiabeli Magyarországot tekintve – egyedül az Eötvös József minisztersége alatt, 1872-ben alapított (de 17. századi előzményekre visszatekintő³) kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem adott lehetőséget egyetemi tanulmányokra. Kolozsvár a 16. századtól szellemi központ volt. Itt létesült 1550-ben az első magyar nyomda, itt nyitotta meg a három vezető felekezet (unitárius, református, katolikus) felsőbb fokú iskoláit (Gaál, 1997–98, 2001).⁴ Kolozsvár a 18. század végétől Erdély „fővárosának” számított. Bár a kiegyezést követően elveszítette ezt a pozíciót, vezető szerepét megőrizte a régióban.

³ A katolikus tanintézetet Báthory István fejedelem 1581-ben alapítólevéllel egyetemi rangra emelte. Mária Terézia 1774-es rendelete megerősítette az egyetem jellegét, a jogtudományi és orvostudományi karok tekintetében

⁴ A katolikus tanintézetet Báthory István 1581-ben alapítólevéllel egyetemi rangra emelte. Ugyan-ezen főiskolából Mária Terézia 1774-ben tudományegyetemet kifejleszteni, a jogtudományi és orvostudományi önállósult, s hosszasan betöltötte hivatását. 1790-ben az Erdély ügyeit intéző, Bécsnek alárendelt minisztérium, a Főkormányshék (Gubernium) ide költözésével került kiemelt rangba, a Főkormányshék azonban 1867 után elkerült Kolozsvárról. (v.ö. Gaál, 2001).

A budapesti után másodikként alapított egyetem négy karral jött létre: 1. jog- és államtudományi, 2. orvosi, 3. bölcsészet-, nyelv- és történettudományi, 4. matematikai és természettudományi. Az utóbbi létrehozása azért is jelentős lépés volt, mert ebben az időben ezek a tudományok közép-Európában csak a tübingeni egyetemen szerveződtek önálló kari keretbe (Németh, 2014). A századfordulóra felépültek az új egyetemi épületek: a klinika, az egyetemi könyvtár, és az egyetem új központi épülete és kibontakozott az egyetem működése. A kolozsvári egyetem hamarosan kiválósági központtá lépett elő több területen (például a matematikában lásd Riesz Frigyes, Haár Alfréd, Farkas Gyula és mások, v.ö. Gábos, 1998; a filozófiában Böhm Károly, és az elmeorvoslásban – pszichológiában Lechner Károly – róluk a továbbiakban lesz szó).

A 20. század elején az ország fejlődése további egyetemek létrehozását követelte. 1912-ben megalapították a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetemet,⁵ és ugyanabban az évben a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemet. A debreceni egyetem jelentős fejlődésnek indult, a pozsonyi azonban csak 1918-ig működött, mivel a csehszlovák állam vette birtokba az intézményt. Az egyetemeken kívül „jogakadémiák” és hittudományi főiskolák nyújtottak felsőfokú oktatást (Jancsó, 2013). A budapesti Királyi Tudományegyetem dominanciája egyértelmű volt, ahogyan ezt a hallgatói létszámok megoszlása és növekedése mutatja (v.ö. 2. ábra).

1. ábra. A hallgatósám változása a 20. században az I. világháború kitöréséig (Jancsó, 2013, 35. o.).

⁵ Az egyetem neve 1921 és 1945 között Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem volt.

A békeéveknek véget vető időszak jelentősen visszavetette a felsőoktatási intézmények fejlődését – egyben az ország általános helyzetét. Az I. világháború alatt a hallgatói létszám a besorozások miatt csaknem felére csökkent – miközben a női hallgatók száma és aránya növekedett (Jancsó, 2013; Mudrák 2012). A Monarchia szétesése, az őszi-rózsás forradalom, majd a Tanácsköztársaság kikiáltása és 133 napos uralma a történelem forgószelvébe dobta az országot. 1918 őszén a kétségbeesztő állapotok mellett a spanyolnátha járvány is lesújtott. A felsőoktatás központjában, a budapesti egyetemen feszültségek keletkeztek a forradalmi kormányok egyetemi életbe való radikális beavatkozása és az ezt elutasító egyetemi vezetés között. A proletárdiktatúra kultúrpolitikájában jelen voltak az előremutató elképzelések (például a modern társadalomtudományok – ezen belül is a pszichológia bevezetése, a tandíj eltörlése, a begyepesedett szellemiség áttörése). Az átalakítások erőszakossága és szélsőségsége (például a jogi és teológiai karokat eltörölték, mondván, hogy ezekre a proletár államban nincs szükség, a kommünnel szembenálló professzorokat eltávolították) azonban sok kezdeti szimpatizánst is elfordított (Ujváry, 2018).

A Tanácsköztársaság bukását követően sem nyugodott meg az egyetemi légkör: ekkor a kommünnel szimpatizáló, vagy annak mondott, illetve a kommün alatt kinevezett személyek eltávolítása és felelősségre vonása indult meg (lásd például az említett Ferenczi és Révész esetét, további példa Nagy László – lásd Donáth, 2007, és Vértes O. József, lásd Takács, 2020 -jelen kötet). A vörös- és a fehérterror, ezzel együtt a megerősödő antiszemitizmus, majd a numerus clausus miatt értelmiségi kivándorlás következett, ami súlyosan érintette többek között a hazai pszichoanalízist (Erős 2013; Szokolszky, 2016; Ujváry, 2012).

Ugyanakkor a trianoni Magyarországon növekedett az értelmiség aránya az összlakosságon belül, mivel az elcsatolt területekről egyetemi és középiskolai tanárok, orvosok, ügyvédek és más értelmiségiek tömegesen települtek Magyarországra, kényszerűen elhagyva szülőföldjüket. Családtagokkal együtt mintegy 400 000 fő került így a húszas évek elején a trianoni Magyarországra, állás és lakhatás nélkül (Ujváry, 2012).

A felsőoktatás szerkezetében alapvető változás történt – a területelcsatolások következtében az új Magyarország elvesztette a magyar tudományban és művelődésben nagy szerepet játszó kolozsvári, és az alig négy évig működni tudó új pozsonyi tudományegyetemet.⁶ A két – szinte teljes tanári gárdával és diáksággal – menekülő egyetem átmenetileg Budapesten folytatta működését. Végül a kolozsvári egyetem Szegeden telepedett le 1921 őszén, míg a pozsonyi egyetem 1923-ban kezdhette meg működését Pécsen (v.ö. 2. ábra).

⁶ 1919. május 10-én a kolozsvári egyetem vezetősége ultimátumot kapott a megszálló román hatóságoktól, hogy a tanárok tegyenek hűségesküvet a román királyra, és két éven belül kezdjék el románul tartani az előadásokat. A tanári kar egyöntetűen elvetette ezt, mire május 12-én a román hadsereg erővel behatolt az egyetem épületébe, a tanárokat és diákokat pedig kitérítették az utcára. Csúpan személyes holmijukat vihették magukkal (v.ö. Kása, 2009).

2. ábra. Magyarországi egyetemi központok Trianon után.

A megrázkódtatások gazdasági és társadalmi hatása tartós volt, ezzel együtt az 1920-as évtized konszolidációt hozott. Magyarországot az 1920-as évek elején még sokan életképtelen államnak minősítették, az évtized során azonban sikerült talpon maradni és megerősödni. Ebben kiemelt szerep jutott gróf Klebelsberg Kunó miniszternek, aki először a belügyi, majd a vallás- és közoktatásügyi (másként kultuszminiszteri) tárcát vezette Bethlen kormányaiban. 1922 és 1931 között. Klebelsbergnek sikerült a határon túlra került felsőoktatási intézmények egy részét rövid idő alatt újjászervezni. További segítségével megindulhatott a vidéki egyetemek helyzetének megszilárdulása, majd megerősödése.

A VIDÉKI EGYETEMI RENDSZER MEGERŐSÍTÉSE TRIANON UTÁN – A KLEBELSBERG KONCEPCIÓ

A Trianont követő helyzetben Klebelsberg felismerte a felsőoktatás kiemelkedő stratégiai szerepét az ország jövője szempontjából. Az akkoriban élenjáró német tudománypolitikával a berlini egyetemen ismerkedett meg. Miniszteri beköszöntő beszéde programadó volt: „... nekünk dolgozni kell, és ne feledjük, hogy a magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá” (idézi Újváry, 2018, 110. o.).⁷ A szegedi egyetemen tartott 1926-os beszédében pedig kijelentette: „Magyarország rekonstrukciójában éppen egyik vezető gondolatnak kell lenni, hogy a magyar vidékbe mentül nagyobb erőt öntsünk” (Klebelsberg, 1927, 500. o.).

⁷ Klebelsberg az orvosi, műszaki és közgazdasági területeket tartotta kiemelten fejlesztendőnek. Nevéhez fűződik (sok más fejlesztés mellett) a debreceni és szegedi egyetemi klinikák létrehozatala, „óriás beruházásokként”.

Miniszterségének kezdetén Budapest túlsúlya a felsőoktatáson belül még nyomasztóbb volt, mint Trianon előtt. A hallgatók több mint 80%-a a fővárosban járt felsőoktatási intézménybe (Jancsó, 2013). Így ésszerű és szükséges volt a vidéki intézmények fejlesztésének előtérbe állítása, noha ezt többen vitatták. Klebelsberg nagyratörő kulturális, közoktatási és felsőoktatási elképzeléseit az ellenkezések és a nyomasztó gazdasági helyzet ellenére keresztülvitte (v.ö. részletesebben Ladányi, 2000, Újváry, 2012, 2018).⁸ 1927-ben Klebelsberg a következőképpen védte meg a vidéki egyetemek létrehozását a kritizálókkal szemben (idézi Újváry, 2018).

„Újabban egyre gyakrabban találkozunk olyan okoskodással, amelynek hangoztatása elég népszerű és amely éppen annyira megkapónak látszik, mint amennyire veszedelmes. Azt mondják, hogy nálunk sokkal többen mennek értelmi pályára, mint amennyinek eltartására Magyarország képes, és ezt még inkább elősegíti az, hogy két menekült egyetemünket nem szüntettük be, hanem továbbra is fenntartottuk. Ez az okoskodás a tévedések egész kénye s kétségtelenül le kell számolni vele már egyszer. ... Ha csak egy nagy egyetemet tartanánk, amely szükségképpen diplomagyár lenne, akkor ezzel a belsőleg tartalmatlan diplomák számát csak növelnők. Ez a rendszer teremtette meg a ma meglevő túltermelést. Ha több főiskolánk van, csekély létszámmal, akkor megkövetelhetem a professzortól, hogy hallgatójának belértékét személyesen ismerje és ahhoz képest osztályozza.”

Klebelsberg terveiben Szeged kiemelkedő szerepet játszott. Intézkedései folytán nem csak oda került 1921-ben a kolozsvári egyetem (eleinte „időlegesen”, bízva a remélt területi revízióban), de óriási településfejlesztési programot is indított, melynek következtében létrejött a város több meghatározó épületegyüttese (Dóm, Dóm tér, Klinikák). A Bölcsészettudományi Kar megkapta a mai helyét is jelentő Egyetem utcai vasúti leszámolópalotát. A kolozsvári egyetem odahelyezését kedvezően befolyásolta, hogy a város vállalta az egyetemi építkezések költségének felét. Felépülve az 1879-es nagy árvíz pusztításából, Szegeden a század végén megindult a modernizáció, kialakulóban volt a városi infrastruktúra, noha körülfogta Szegedet a szegénységben élő tanyavilág (Serfőző, 1994). A kolozsvári egyetem Szegedre helyezése viszont már rendkívül nehéz körülmények között történt. Az első világháború megszakította a városi fejlődést. Szeged francia, illetve Újszeged szerb megszállása 1918 és 20 között (Nagy, 2019) tetézte a károkat. Emellett az áttelepülésre kényszerült családok és intézmények sokaságát kellett elhelyezni és fenntartani.

A Szegedre telepített Ferenc József Tudományegyetem első tanévnyitó ünnepségét 1921. október 9-én tartották. Az egyetemnek az 1920-as években komoly problémákkal kellett megküzdenie. A békeszerződés értelmében minden felszerelés, labor, könyv-

⁸ Klebelsbergnek kiemelkedő szakembereket sikerült megnyerni munkatársként, többek között a tudománypolitikát irányító kiváló közigazgatási szakembert, Magyar Zoltánt, a közoktatást vezető neves kultúrfilozófust, Kornis Gyulát, a kultúrstatistikus Pogány Frigyeszt, Közoktatásért felelős államtitkára a neves kultúrfilozófus, és pszichológusként is ismert Kornis Gyula volt.

tár Kolozsváron maradt. Az oktatók lakáshelyzete nem volt megoldott. Az évtized vége felé a nehézségeket fokozta a gazdasági konszolidációnak véget vető, 1929-ben kirobbant gazdasági világválság. Az 1931/32. tanévben még 62 tanszék működött az egyetemen, három év múlva már csak 45. Az 1931/32. tanévben 3577-en jártak az egyetemre, míg az évtized végén már csak 2168-an. Az 1930-as évek elején felmerült, hogy az egyetemet leépítik, a város tiltakozása mellett azonban erre nem került sor (Mészáros, 1999). Az évtized végén azután további fordulatot hozott a második Bécsi döntés, amelynek értelmében 1940 augusztusában Észak Erdélyt visszacsatolták. Ezt követően a Szegeden már szervesült egyetem kettévált: részben visszatért Kolozsvárra, (ahol 1945 májusáig tudott működni, amikor ismét román fennhatóság alá került és jogilag megszűnt, v.ö. Gaál, 200; Szabó, 2010⁹), nagyobb részt Szegeden maradt, és Horthy Miklós Tudományegyetem néven működött tovább.

A vidéki egyetemi rendszer felépítésében Trianont követően Debrecen jelentette a másik alapkövet. A debreceni Református Kollégium egyetemmé fejlesztése már régóta napirenden volt, azonban különféle szempontok hátráltatták a megvalósítást (Mudrák, 2012). A magyar törvényhozás végül 1912-ben hozta létre a debreceni Magyar Királyi Tudományegyetemet, a működés azonban csak két évvel később, 1914-ben indult meg, a háború okozta súlyos viszonyok között. Klebelsberg támogatásának köszönhetően (és a város jelentős hozzájárulásával) folytatták a nagyszabású egyetemi építkezéseket, amelyek a háború miatt álltak le (a főépület az ország egyik legnagyobb beruházása volt). A háborút követő forradalmi idők és a román megszállás elmúltával nyugalmasabb periódus következett, és a város, vele együtt az egyetem is, dinamikusan fejlődött. 1921-ben az egyetem Tisza István nevét vette fel.

A vidéki egyetemi rendszer harmadik lábát a Pécsre költöztetett pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem jelentette.¹⁰ Magyarországon Pécsen volt először egyetemalapítás a középkorban (1367), az intézmény azonban néhány évtized után elhalt. Ezt követően csak 1921-ben kapott egyetemet Pécs, a pozsonyi egyetem odaköltözésével. A döntés idején Pécs szerb megszállás alatt állt, ezért a költözködéssel várni kellett, az oktatás csak 1923-ban indulhatott, ugyancsak zaklatott feltételek között. A fejlődés beindításában Klebelsberg itt is jelentős szerepet játszott, a pécsi egyetemen a „magyar Heidel-

⁹ 1944 tavaszán a kolozsvári professzorok szembefordultak a Sztójay-kormány zsidóellenes intézkedéseivel, és ugyancsak ők ellenálltak 1944. szeptember 29-én, amikor a magyar kormány elrendelte Kolozsvár kiürítését. Az egyetemi tanács úgy határozott, hogy az egyetem a helyén marad, és osztozik az erdélyi magyarság sorsában. Szeptemberben az egyetem óvóhelyén megnyitották a tanévet. 1944 őszétől Kolozsvár már orosz és román megszállás alatt volt, a jogutód nélküli megszüntetésre 1945 májusban került sor. Együtt a román hatóságok megalapították a Bolyai Tudományegyetemet, amely Babes-Bolyai Tudományegyetemként működik ma is (Tonk, 1999).

¹⁰ Az új helyszínt – a szegedihez hasonlóan – eleinte szintén „időlegesnek” gondolták, a területi revízióban bízva. Ennek elmaradtával azonban Szegeden és Pécsen is megállapodott a két oda költöztetett egyetem.

berg” lehetőségét látta (v.ö. 1923. október 14-én mondott tanévnyitó beszéd, Klebelsberg beszédei, 1927).¹¹

Összességében tehát az I. világháborút követő megrázkódtatások után sikeresen talpra állt és megerősödött a magyar egyetemi rendszer vidéken (Debrecen, Szeged, Pécs). Rendkívüli nehézségekkel kellett szembenézni mindegyik helyszínen, de végső soron megnövekedett a vidék súlya a felsőoktatásban. Budapest részesevé a hallgatók számából folyamatosan csökkent, 1930-ra a három vidéki tudományegyetem együttes hallgatói létszáma megközelítette a budapesti tudományegyetemét (Szabó 2010).

Ez idő alatt a pszichológia országosan is jelentős fejlődésen ment át. 1928-ban megalakult a Magyar Psychologiai Társaság és elindult folyóirata, a Magyar Psychologiai Szemle. Mindkét vonatkozásban meghatározó szerepe volt az alapító Ranschburg Pálnak és tanítványainak. A Társaság és a Szemle törekvése az volt, hogy elősegítse a pszichológia önálló tudományként való elismerését. Emellett előmozdítja a pszichológia professzionalizálódását, kiterjesztését az olyan a gyakorlati területekre, mint például a nevelési és pályaválasztási tanácsadás, a képesség- és alkalmasság-vizsgálatok, a lelki- és ideggondozás, a mentálhigiéne, a fogyatékos gyermekek nevelése. A Társaság is szorgalmazta a lélektan oktatásának és kutatásának támogatását a budapesti és a vidéki egyetemeken (Erős, 2015; Hunyady, 2006).

A HALLGATÓK ÉS AZ OKTATÓK. AZ OKTATÁS RENDJE ÉS A TÁRSADALMI – POLITIKAI HÁTTÉR A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Mielőtt rátérnénk az oktatás tartalmára és a lélektan helyzetére, nézzük meg röviden, hogy kiknek szólt a képzés a vidéki egyetemeken, és kik voltak azok, akik az oktatást nyújtották. Az egyetemre beiratkozni rendes vagy rendkívüli hallgatóként lehetett. Rendes hallgatók azok lehettek, akik a középiskolai érettségi vizsgát letették, rendkívüli hallgatók pedig azok az érettségivel nem rendelkező, 16 évnél idősebb személyek, akik az egyetemi felvételhez szükséges előképzettséggel rendelkeztek. A beiratkozás nem felvételi vizsgához, hanem kari döntéshez volt kötve.

A hallgatók többsége férfi volt, de a korszakban jelentősen növekedett a nők aránya. Nők 1896 óta nyerhettek egyetemi felvételt a bölcsészeti, természettudományi, és orvostudományi karokra, de az egyetemek csak alacsony létszámban vettek fel nőhallgatókat. Ennek Klebelsberg Kunó 1926. évi rendelete vetett véget (a jogi és teológiai karokra továbbra sem léphettek be). A debreceni bölcsészkaron például a nők létszáma az 1924/1925-i tanévben 43,7%-ra emelkedett, 42 nő a 96-ból). Újabb aránynövekedés a II. világháború éveiben következett be (Mudrák, 2012).

¹¹ Klebelsberg 1926-tól kezdődően óriási népiskolai programot is hirdetett, négy év alatt közel hat-száz új iskola létesült. Ez hozzájárult az analfabétizmus felszámolásához. Klebelsberg modernizálta a középfokú oktatást is, 1924-es középiskolai reformjával.

A beiratkozottak jelentős része az elcsatolt területekről érkezett. A tömegesen elmenekült diákok egyesületei szinte valamennyi hazai felsőoktatási intézményben létrejöttek (pl. Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, SZEFE, a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, DEFHE). A hallgatók egyéb egyesületekbe is tömörültek (sport, művészetek). A háború utáni években teljes évfolyamok tértek vissza a frontról az egyetemekre, miután a háborús katonai szolgálat megszakította tanulmányaikat. A visszatérők és menekültek „feltorlódtak” és szűk oktatási lehetőségekkel találták szemben magukat. A hallgatói létszám alacsony volt egyrészt az újonnan induló egyetemek tárgyi – személyi feltételeinek nehézségei, másrészt a kiterjedt szegénység miatt.¹² A diákok kisebb hányada fél- és negyedtanulmánymentességben részesült, és különböző segélyegyletekhez is fordulhattak.

Kik voltak az oktatók és hogyan épültek fel a tanszékek, intézetek? Az újonnan létesített vidéki egyetemek professzori gárdája jórészt a menekült kolozsvári és pozsonyi egyetem áttelepült oktatóiból került ki. Ez összességében jól képzett professzori kart, jelentős tudományos potenciált jelentett. A magyar tudományos gárda németül, franciául is publikált, teljesítették a szinte kötelező német, esetleg francia vagy egyéb országbeli tanulmányutakat a vezető európai intézményekben. A külföldi kapcsolatokat és tapasztalatszerzést a Klebelsberg által létrehozott ösztöndíjrendszer és a Collegium Hungaricum rendszer (külföldi magyar kulturális intézetek) biztosította, amelyet a miniszter a tudományos utánpótlás fejlesztése érdekében alakított ki.¹³ A Collegiumok fő feladata a magyar állami ösztöndíjasok fogadása, elszállásolása, ellátása és segítése volt. 1944-ig mintegy 1600 szakember kapott általában egy tanévre szóló ösztöndíjat külföldi kutatóintézetekbe Európán és az Egyesült Államokon keresztül Japánig (Ujváry, 2012, 2018).

Klebelsberg tudatosan fejlesztette a francia, angol és amerikai tudományos kapcsolatokat, azt vallva, hogy *„Kis nép nemzeti és szellemi önállóságára semmi sem veszélyesebb, mintha egyetlen külföldi kultúra egyoldalú uralma alá kerül”* (idézi Hencz, 2018, online). Ennek része volt a Rockefeller Alapítvánnyal kialakított együttműködés, amely segítette az amerikai tanulmányutakra szóló ösztöndíjakat. Továbbá, az Alapítvány segítségével gyarapodott az egyetemi karokon a laborok és könyvtárak felszereltsége (Gausz, Kokas, Laczkó és Pap, 2014).

¹² Az 1920-as évek elején például a hallgatói létszám 1000–1100 fő volt a szegedi Ferenc József Tudományegyetem összes négy (jog- és államtudományi, orvostudományi, bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, valamint matematika–természettudományi) karán. Az 1931/32. tanévben 3577-en jártak az egyetemre, míg az évtized végén már több mint 1400 hallgatóval kevesebben, csak 2168-an (Mészáros, 1999).

¹³ „Magyarország a világ ítélőszéke előtt” c., a Pesti Naplóban 1927 febr. 20-án megjelent írásában így írt: *„Harmadik javaslatom a külföldi ösztöndíjakkal és a külföldi magyar intézetekkel foglalkozik. Eddig külföldi nyelveket igazán jóformán csak az arisztokrácia és a haute finance gyermekei tanulhattak meg. A külföldi ösztöndíjak és főleg a magyar intézetek nyitják meg majd az utat a művelt világba, a magyar középosztály letehetősebb gyermekeinek. Itt van a külföldi magyar intézetek nagy szociálpolitikai jelentősége a magyar középosztály politikai szempontjából is.”* In: Neonacionalizmus. Gróf Klebelsberg Kuno összegyűjtött újságcikkei. <https://mek.oszk.hu/09800/09852/09852.htm#3>

A karok struktúrája egyszemélyes tanszékekből állt. A „professzor maga volt a tanszék” (Mudrák és Király, 2012). A „tanszék” és „intézet” korabeli értelmezése, jelentése más volt, mint ma. Nem jelentett feltétlenül egyetemen belüli szervezeti egységet, egy tanszékhez kapcsolódó labort is nevezhettek „intézetnek”. (A tanszéket gyakran „katedrának” is nevezték.) Egy-egy intézet vagy tanszék profilja a mindenkori professzor ambícióitól és egyetemen belüli pozíójától függött.¹⁴ Az egyetemi tanárok egy része szerzetes háttérrel rendelkezett, ami azt jelentette, hogy szerzetesi fogadalmat tett valamelyik rend (legtöbbször bencés, piarista) keretében, adott esetben pappá is avatták, de emellett világi végzettséget is szerzett és tudományos és oktatói munkát végzett az egyetemen. Az adott professzor képességeitől, kisugárzásától függött, hogy ki tudott-e alakítani maga körül tudományos iskolát. Egy-egy tanszék a „nyilvános rendes tanár” pozícióban lévő professzor kinevezésével jött létre. Ha valaki fiatalabban kapott katedrát, akkor „nyilvános rendkívüli tanári” rangot kapott, amelyből tudományos és oktatói eredményeire tekintettel előléphetett a nyilvános rendes tanári fokozatra. Külön kategóriát jelentettek a magántanárok, akik középiskolai tanárok, egyetemi tanársegédek és múzeumi tisztviselők közül kerültek ki, és habilitáció révén nyertek engedélyt az egyetemen óra tartására az általuk kért témakörből. Egy-egy tanszék illetve intézet működésében a professzor mellett működő „asszisztencia” vett részt, akik a szemináriumokat, gyakorlatokat tartottak. A tehetségesebb hallgatók közül a professzor gyakoronkokat illetve tanársegédeket választott, akik vagy alacsony díjazásban részesültek, vagy „díjazatlanok” voltak (Mudrák és Király, 2012).

AZ OKTATÁS TARTALMA. A LÉLEKTAN MEGJELENÉSE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Mit lehetett tanulni a vidéki egyetemeken a két világháború között? Ezen belül is, milyen formában jelent meg, és hogyan intézményesült a vidéki egyetemeken a lélektan, mint új tudásterület? Kötetünk tanulmányai részletesen tárgyalják ezeket a kérdéseket, az alábbiakban rövid összefoglalásban emelem ki a fontosabb mozzanatokat.

Általános háttérként leszögezhető, hogy a korszakra végig jellemző volt az egyetemi tanszabadság. Ez lényegében azt jelentette, hogy a professzorok érdeklődési és kutatási területei szabták meg a tananyagot. Egy tanszék meghirdetett óráit a professzor határozta meg. A hallgatók érdeklődésüknek megfelelően, tetszőleges sorrendben vehették fel tanegységeiket (Mudrák, 2012, Németh, 2014).

A magyar egyetemeken meghonosodó diszciplínák rendszere a német egyetemek mintáját követte (Németh, 2014). A hagyományos területek (teológia, filozófia, jog, az orvostudomány) mellett korán megjelentek a modern természettudományos diszciplínák (kémia, fizika) és a bölcsészeti ág is (történettudomány, pedagógia). A bölcsészkarokon elsősorban középiskolai tanárokat képeztek, emellett voltak a tanári pályához szükséges tárgyakat mellőző „szabad bölcsészek” is. A 19. század végén az egyre jobban

¹⁴ Köszönöm Vincze Tamásnak ezt a kiegészítést.

differenciálódó tudományterületeknek megfelelően új tanszékek jöttek létre (az orvoskarokon pl. orvosi fizikai, kórszövettani, élet- és körvegytani, gyermekgyógyászati, közegészségügyi, elmekórtani, általános kórtani stb.) (Németh, 2014).

A század elején még viszonylag új tudományterületnek számító lélektan két vonalon jelent meg a vidéki magyar egyetemeken (ahogyan másutt is): az egyik az orvosi, a másik a bölcsészeti közeg – ezen belül is a filozófia és a pedagógia – volt. A pedagógiának saját küzdelmét is meg kellett vívnia a filozófiáról való leválásban (Németh, 2014). A fejlődésben a következő fázisokat lehet megfigyelni: 1. Korai inkubációs szakasz: az új lélektani tartalmak (módszerek, nézetek, ismeretek) elszórta megjelennek egyes orvostudományi és bölcsészeti (filozófiai, pedagógiai) kurzusok anyagában. 2. Érett inkubációs szakasz: a lélektani ismeretek önálló kurzusokként jelennek meg, de még az orvostudomány / filozófiai / pedagógiai tanszékek kínálatában. 3. Intézményesülés: önálló lélektani tanszék / intézet jön létre munkatársakkal, differenciált tananyaggal. Kialakul a tankönyvek, gyakorlatok rendszere, a doktori képzés, a habilitáció lehetősége – az új területen szakmai karrier válik lehetségessé.

A kolozsvári egyetemen az orvos – kutató pszichológus szerephibridizáció kiemelkedő példáját Lechner Károly személyesítette meg. Lechner az orvosi karon vezette az ideg-elmekórtani és törvényszéki tanszékét és az egyetem keretében működő elmekórházat („Elmekórtani Kóróda”). Előadásaiiban pszichofizikai és pszichofiziológiai témákat érintett, korszerű pszichofiziológiai kísérleti laboratóriumában pedig Wundt laboratóriumához hasonló vizsgálatokat végzett, és magas szintű kutatásokat folytatott „az izommunka döntő fontosságáról”, meghatározott pszichés folyamatokban. A bölcsészeti vonalon a kolozsvári egyetemen az iskolateremtő filozófus Böhm Károly és a pedagógia professzora, Felméri Lajos emelhető ki mint olyan professzorok, akik lélektani előadásokat tartottak (v.ö. Séra, jelen kötet).

A debreceni egyetemen mind a Bölcsészettudományi, mind az Orvostudományi Karon megjelentek lélektani kurzusok és magas szintű pszichológiai kutatások is folytak. Az orvosi vonalat elsősorban az ideg- és elmeklinika professzora, a Lechner tanítvány Benedek László képviselte, aki a pszichológiával olyannyira elkötelezte magát, hogy a Magyar Pszichológiai Társaság elnöke volt 1931–1932 között.¹⁵ Tanszéki beosztottjai közül pedig Máday István magántanár a magyar individuálpaszichológia megteremtőjének számít (Mudrák, jelen kötet). A debreceni bölcsészkaron 1918-ban vált szét a korábban a filozófiát és a pedagógiát együtt képviselő tanszék. A lélektan felkarolása az egyetem első két pedagógia professzorának, Mitrovics Gyulának és Karácsony Sándornak köszönhető, bár ők ketten jelentősen eltérő irányvonalat képviseltek a pszichológia művelésében.

¹⁵ Benedek László pályafutását Lechner Károly kolozsvári klinikáján kezdte, 1917-ben már magántanár volt és egyértelműen Lechner utódként emlegették. Trianon következtében Benedek 1921-ben, 34 évesen a debreceni Tudományegyetem Ideg- és Elmegógyászati klinikájának lett a vezetője, majd 1936–1945 a budapesti egyetem tanára.

Mitrovics Gyula a hazai kísérleti pszichológia művelőjévé vált. Minden félévben hirdetett előadást (és gyakran szemináriumot is) az „experimentális pszichológia” témakörében, az 1920-as években pedig egy kísérleti pszichológiai labort hozott létre, amely 1926-ban névlegesen a Pedagógia Tanszék mellett működő „Kísérleti Lélektani Intézet” alakult – ez azonban nem volt önálló intézet a szó igazi értelmében, valójában a Pedagógia Tanszék „függeléke” volt (Vincze, jelen kötet). Ezzel együtt ez fontos lépés volt a magyar akadémiai közegben a pszichológia intézményesülése irányában egy vidéki egyetemen, a fővárost megelőzően.¹⁶ Mitrovics Benedek mellett a Magyar Pszichológiai Társaság egyik alelnöki tisztét is betöltötte. A másik jelentős pedagógus-pszichológus a karizmatikus személyiségű Karácsony Sándor volt, a korabeli nemzetkarakterológia nagyhatású képviselője, aki 1942-ben foglalta el a neveléstudományi katedrát. A Mitrovics által képviselt irányzattal szakítva népnemzeti gondolkodást tükröző társaslélektani orientációjú irányzatot hozott létre. Miután a kísérleti lélektani intézetet megszüntették, Társaslélektani Intézetet hozott létre (Vincze, jelen kötet).

A szegedi egyetemen az orvosi vonalon az elmeorvoslást, neuropszichiátriát és agykutatást európai szinten művelő tudós, Miskolczi Dezső említendő, aki 1930 és 1940 között tanszékvezető volt az Ideg- és Elmegyógyászati Klinikán, és szegedi éve alatt létrehozta az Agykutató Intézetet, és biokémiai laboratóriumot hozott létre (1940-ben Kolozsvárra költözött, hogy az ottani Ideg-, és Elmeklinikát vezesse, miután a Ferenc József egyetem visszaköltözött eredeti helyére). A bölcsészkaron a filozófia és a pedagógia integrálta a lélektani ismereteket. Az 1920-as évek elején Málnási Bartók György filozófus látta el az intézet pedagógia professzorának helyettesítését, és ő tartott filozófiai alapozású lélektani előadásokat is. A bölcsészek például „A lélektan alapvonalai” címmel heti két óra előadást hallhattak, és felvehették az ehhez járuló „Filozófiai gyakorlat a lélektan köréből” c. tárgyat (Pukánszky, jelen kötet).

1925-ben Imre Sándor, a korábban a Vallás és Közoktatási Minisztériumban államtitkári pozíciót betöltő pedagógia professzor lett Szegeden a Pedagógia Tanszék vezetője, aki kidolgozta a nemzetnevelés részletes pedagógiai koncepcióját, de akihez közel állt a gyermektanulmányozási mozgalom is. A szegedi bölcsészkaron Bartók György támogatása mellett Imre Sándor állt elő a javaslattal, hogy a lélektant, mint diszciplínát adják egy felállítandó lélektani intézet hatáskörébe. Imre Sándor 1926. októberében terjesztette fel a karnak javaslatát egy új, pedagógiai-lélektani tanszék felállításának ügyében. A tanszék hatáskörébe tartozóként sorolta fel a következő területeket: általános lélektan, gyermek- és ifjúkor lélektana, különbségek lélektana, gyógypedagógia, pszichotechnika, pedagógiai szomatológia. Az indoklásban szerepelt, hogy az új intézet hiányt pótolna nemcsak a szegedi egyetemen, hanem általában a magyar

¹⁶ A budapesti egyetemen Révész Géza kapott először felhatalmazást 1918-ban egy kísérleti lélektani tanszék felállítására, de ez a tanszék alighogy létrejött, a Tanácsköztársasággal való asszociálódás miatt megszűnt. Ezt követően 1936-ban jött létre pszichológiai tanszék a budapesti egyetemen Harkai Schiller Pál vezetésével.

egyetemen, mert teret nyitna a pedagógiai-lélektani kísérletezésnek, egyúttal csökkentené a filozófia tanszékre háruló terheket azzal, hogy átvinné a lélektan oktatását. Különböző bonyodalmak után 1929 decemberében szavazta meg a bölcsészkar a Neveléslélektani Intézet létrehozását, amelynek élére Várkonyi Hildebrand Dezső bencés rendi szerzetes tanárt, filozófus – pedagógus – pszichológust hívták meg (Fizel, jelen kötet). A Várkonyi intézet felállításával Szegeden intézményesült a pszichológia oktatásának és kutatásának magas színvonalú művelése.

A szegedi neveléslélektani vonal erőteljesen képviselte a gyermektanulmányozási mozgalom és a reformpedagógia szemléletét, amit Klebelsberg is támogatott. Klebelsberg az Országos Gyermekvédő Liga 1926. április 25-ei közgyűlésén tartott beszédében példaként állította a hallgatóság elé, hogy „*a gyermek kultuszát Angliában és Amerikában nemzeti hivatássá tették*” (idézi Sáska, 2008a, 4. o.). Továbbá, a „gyermekcultusz” híveként 200 millió korona állami kölcsön erejéig támogatta és pártfogolta a reformpedagógus Domokos Lászlóné 12 tantermes magániskolájának építését (Sáska, 2008a).

A Pozsonyból menekülő, Pécsre telepített Erzsébet Tudományegyetemen szintén megjelent a pszichológia, bár megmaradt a pedagógiai tanszék keretében. A pszichológia oktatása itt is a pedagógia előadótól függött. A pécsi egyetemnek is volt olyan pedagógia oktatója Bognár Cecil Pál szerzetes tanár, majd Weszely Ödön személyében, aki a pszichológiát magas szinten művelte. Bognár a logika és az értékelmélet filozófiai problémáitól indulva a hazai gyermeklélektan jelentős alakjává vált. 1940-ben azonban a pécsi bölcsészeti kar átkerült részben Szegedre, részben Kolozsvárra (Révész, jelen kötet). Ekkor Bognár Cecil veszi át a Várkonyi intézet vezetését, mert Várkonyi, mint oly sokan mások, a visszacsatolt Kolozsvárra megy az egyetem újjászervezése érdekében, ahol fel is állít egy lélektani intézetet. Bognár 10 éven át vezeti a szegedi intézetet, egyre nehezebbé váló háborús időkben majd néhány évig az „átmenet” időszakában.

1. táblázat. A vidéki egyetemeken pszichológiát oktató jelentős személyek

Kolozsvári egyetem	Lechner Károly Böhm Károly
Debreceni egyetem	Benedek László Mitrovics Gyula Karácsony Sándor
Szegedi egyetem	Málnási Bartók György Várkonyi Hildebrand Dezső Bognár Cecil Pál
Pécsi egyetem	Bognár Cecil Pál Weszely Ödön

NUMERUS CLAUSUS, SZÉLSŐJOBBI MOZGALMAK, FAJI TÖRVÉNYEK, HOLOKAUSZT

A felsőoktatás egész korszakbeli történetére árnyékot vetett az 1921-ben bevezetett, Klebelsberg által is támogatott numerus clausus törvény, amely nemzetiségi és felekezeti, majd faji alapon korlátozta a felsőoktatásba felvehető hallgatók, illetve a felvehető nők létszámát. A törvény szerint a „magyarországi nemzetiségek és népfajok” tagjai csak a népességben kimutatható számarányuknak megfelelő mértékben vehettek részt a felsőoktatásban. A törvény keletkezésének háttéréhez tartozik, hogy 1918 után a háborúból visszatért katonahallgatók mellett az elcsatolt területekről elmenekült, nincstelen és otthontalanná vált közalkalmazottak és más menekült rétegekből származó fiatalok is a megmaradt országbeli egyetemekre igyekeztek beiratkozni, miközben a talponmaradással küzdő egyetemek kapacitása szűk volt. 1927-ben Klebelsberg így írt:

„Az ország kétharmadrészeinek elvesztése átmenetileg szükségessé tette a numerus clausus. Hangsúlyozom, hogy ettől a mesterséges eszköztől túlsokat várni nem szabad és én, aki vállalom a numerus clausus ideiglenes fenntartásának felelősségét és ódiámát, óva intek mindenkit attól, hogy az értelmi proletariátus jelszavától magunkat elvakítani ne engedjük és alapjában maradjunk meg Széchenyi tanításának nagy igazságánál és alapján, aki a nemzetek erejét a kebelükben élő kiművelt emberfők számával mérte. ... A legtöbb magyar középosztálybeli család már számolt azzal, hogy a mai generáció helyzete elég nehéz marad, minden reményét a gyermekeibe helyezi. Az a felelős miniszter, aki még a gyermekben megnyilatkozó reményt is el akarná venni a középosztálytól, nagy bűnt követne el a nemzet ellen. A régi középosztály mellett itt vannak a vagyonosodó, a feltörő családok, ezek is taníttatni akarják gyermekeiket. Visszaszorításuk szintén nem csupán igazságtalan, hanem sikertelen kísérlet is lenne, hiszen a vagyonosabb ember könnyűszerrel küldi külföldre tanulni gyermekét.” (Értelmi proletariátus. Pesti Napló 1927. június 19.)

A numerus clausus mindamelllett a keresztény középosztály segítségét egyértelműen a felsőoktatásban jelentős számban résztvevő zsidó hallgatók arányának visszaszorításával kívánta szolgálni, nem kis részben a radikális jobboldali egyetemi bajtársi szervezetek nyomására. A törvény egyúttal az 1918–19-es forradalmakban szerepet vállaló diákok és oktatók kiszűrését is célozta. A numerus clausus miatt sok zsidó fiatal nem jutott be az egyetemekre és emiatt külföldön végezte egyetemi tanulmányait. A magyar pszichológia később meghatározó alakja, Mérei Ferenc például nem jutott be Magyarországon egyetemre, ezért a Sorbonne-on tanult, a baloldali Henri Wallon tanítványa lett és belépett a francia kommunista pártba. 1934-ben hazatért, állást nem kapott, így fizetés nélkül dolgozott az Állami Gyermeklélektani Intézetben, majd Szondi Lipót laboratóriumában, amíg onnan az 1939-es zsidótörvény miatt el nem kellett mennie.¹⁷

¹⁷ Mérei élete a továbbiakban is a magyar történelem mikrokozmosza: a háború alatt munkaszolgálatra vezénylik, de onnan átszökik a szovjetekhez. 1945-ben szovjet századosi egyenruhában jelenik meg a magyar tudományos és politikai közéletben (Sárvári, 2007). Az új rendszer támaszkodik rá, pályája gyorsan felível 1945 és 48 között. 1949-ben kinevezik az Országos Neveléstudományi Intézet élére, pedagógiai munkásságáért Kossuth díjat kap, de 1950-ben már lesújt rá a pedológia elleni fellé-

A századfordulóra kialakult magyar uralkodó rétegek két eltérő gyökérrel rendelkeztek: egyrészt jelen volt a gazdasági versenybe bekapcsolódni nem képes, földjét veszített keresztény „történelmi” középosztály, amelynek tagjai és gyermekei tipikusan az állami bürokráciában helyezkedtek el. Másrészt megerősödött a gazdaságilag és társadalmilag sikeres, újonnan meggyenyosodott és erőteljesen asszimilálódó zsidóság soraiból kikerült ipari, kereskedelmi és pénzügyi középosztály. Az előbbieket, valamint az áttelepültek életérzését az újkonzervatív, nacionalista eszmeáramlat fejezte ki, míg a liberális nézetek elsősorban az asszimilált zsidó középosztály körében voltak jelen (Tőkéczi, 1999; Varga, 2018).

A revizionizmusban bízó nemzeti érzés áthatotta a két világháború közötti korszakot, és a politikai jobboldal mellett a baloldal jó része is osztotta ezt (Ujváry, 2012). Mindamelllett az 1930-as éveket az erősödő jobbrtolódás és antiszemitizmus jellemezte. A kultúrpolitikát Klebelsberget követően Hóman Bálint kultuszminister határozta meg, aki a hangsúlyt a „nemzetnevelés” koncepciójára építette (Hóman, 1934).

Fajelméleti, eugenikai és „nemzetlélektani” szempontok a pszichológián belül is megjelentek. Ide sorolható nézeteket vallott például Benedek László, a debreceni egyetem már említett pszichológus-elmorvosa, akit 1931-ben a Magyar Pszichológia Társaság elnökévé választottak, és Boda István, a Társaság ügyvezető titkára és a Magyar Pszichológiai Szemle szerkesztője. Karácsony Sándor szintén kapcsolódott az antiszemita közbeszédhez (Erős, 2015).

Az 1938 és 1944 között bevezetett sorozatos zsidótörvények szégyenletes módon a korszak részét alkották. Az 1939-es második zsidótörvény visszaállította a numerus clausus faji paragrafusának érvényét az egyetemeken (amelyet 1928-ban eltöröltek). Fajvédő egyesületek, szakmai szervezetek sora alakult, amelyek származási listákat állítottak fel és a szellemi és gazdasági élet „zsidótlanításáért” küzdöttek (Turul Szövetség, Magyar Országos Véderő Egyesület, MOVE, Ébredő Magyarok Egyesülete, ÉME, Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete, MONE, Kovács, 2001, 2005). Az 1930-as évektől zajló jobbrtolódás rányomta bélyegét az egyetemi légkörre. Az egyetemek igyekeztek a politikát távol tartani az intézményektől, azonban az egyetemi hallgatóság jelentős része politikailag aktív volt, gyakran a szélsőjobboldali radikalizmus oldalán. Az 1930-as évektől megszorodó antiszemita incidensek, erőszakos megnyilvánulások (például a Turul Szövetség tagjai által rendszeressé váló „zsidóverő” akciók) sajnálato-

---

pés Az intézetet felszámolják, Méreit állásából elbocsátják, családját fordításból kellett eltartania. 1956-ban rehabilitálják, de mivel az 1956-os forradalom idején a pesti bölcsészkaron alakult Egyetemi Forradalmi Diákbizottság egyik vezetője, 1958 októberében államellenes szervezkedés vádjával letartóztatják és 10 év börtönre ítélik. 1963-ban amnesztiával szabadul, 1964-től 1976-os nyugdíjazásáig az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet vezető pszichológusa. 1982-ben életművét az MTA „a pszichológiai tudományok doktora” fokozattal ismeri el, 1984-ben Ranschburg Pál emlékéremmel tüntetik ki. 87 évesen hal meg Budapesten, 1986. február 23-án (Erős, 1989).

san hozzátartoztak az egyetemi élethez.¹⁸ A tragikus végkifejlet a holokausztba torkollott és a háborúban vesztes pozíció összes keserű következményéhez vezetett.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS NEMZETKÖZI KITEKINTÉS A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZTI IDŐSZAKRA NÉZVE

A magyar felsőoktatás rendkívüli történelmi megpróbáltatások között alakult az első világháborút követő időkben. Trianon következtében az ország második legjelentősebb egyeteme – ahol a kísérleti és a szellemtudományos lélektan is erős gyökeret eresztett Lechner és Böhm munkássága által – a határon kívülre került és megszűnt. A háborút és két forradalmat, teljes szétesést túlélő, egyharmadára zsugorodó országban a megmaradt vidéki városok jelentősége megnőtt. Pécssett elhelyezést nyert a pozsonyi egyetem, Szegeden pedig a Kolozsvári. Ez a két egyetem az 1920-as években gyenge lábakon állt, de Klebelsberg koncepciójának köszönhetően megindult a jelentős anyagi és személyi fejlesztés, és ez történt Debrecenben is. Kultuszminisztersége alatt kialakultak és megszilárdultak a jelenleg is létező felsőoktatási intézményhálózat fő pillérei. A jelentős kultúrpolitikai lépések azonban egy elmaradott társadalomszerkezetben valósultak meg, így modernizációs hatásuk korlátozott maradt.

A pszichológia egyetemi intézményesülésének „papírforma szerint” Budapesten, az ország legrégebbi, legjelentősebb egyetemén kellett volna megtörténnie. Nem így történt – Révész és Ferenczi esete folytán ott hosszú ideig nem volt készség a lélektan befogadására. A lélektan azonban kereste, és viszonylagos sikerrel meg is találta az utat a vidéki egyetemeken, az újat építés lendületével. A 20. század első felében a vidéki egyetemeken lényegében a tőlünk nyugatra eső fejlettebb területekkel egyidőben, a bölcsész és az orvosi vonalon is megjelent és integrálódott az új tudomány. Ez figyelemreméltó a történelmi kataklizmák és a sokkalta gyengébb intézményrendszer ismeretében. A sikerek elérésében több tényező szerepet játszott: 1. A jól képzett, az oktatásnak, tudománynak és az ország talpraállításának elkötelezett professzorok jelenléte. Ők egyrészt tolmácsolták a legmodernebb pszichológiai ismereteket, másrészt maguk is művelték, továbbfejlesztették a pszichológiát. Jelen voltak a nemzetközi tudományos vérkeringésben. 2. Nélkülözhetetlen tényező volt Klebelsberg messzelátó koncepciója és az annak keretében megvalósuló támogatások. 3. „Helyzeti előny” volt a német nyelvterületekhez való kulturális közelség, abban az időszakban, amikor a német pszichológia meghatározó szerepet játszott.

A lélektan az 1920-as évek végén és az 1930-as években országosan is virágkorát élte, de eközben beépült a magyar vidéki egyetemekre is mind az orvosi, mind a bölcsészeti

¹⁸ Egy ilyen incidens leírása: 1930 novemberében a szegedi fajvédő egyetemista szervezetek sérelmesnek találták, hogy a Horthy Miklós kormányzó tiszteletére tartott felvonuláson zsidó hallgatók is részt vehettek, ezért úgy döntöttek, hogy zsidóvérest rendeznek, mégpedig éppen akkor, amikor Klebelsberg Kunó kultuszminiszter is az épületben tartózkodik. November 10-én a rektori hirdetőtáblára krétával felvésett „Üsd a zsidót!” felirat adta meg a jelet: a jogi karon és a természettudományi intézetben a diákok egy időben kezdték verni izraelita vallású kollégáikat. (v.ö.Vági, é.n., online). További eseteket ír le a debreceni egyetemen Mudrák és Király.

vonalon. Orvostanhallgatók, tanárszakosok, szabad bölcsészek felvehettek (vagy tanárszakosként kötelezően hallgattak) lélektani előadásokat. Ezeken az előadásokon értesülhettek a nemzetközi pszichológia különféle irányzatairól, eredményeiről, a pszichológia módszereiről. A német mintának megfelelően a képzés összekapcsolata az ismeretszerzést a laboratóriumi gyakorlatokkal. Figyelemreméltó módon a bölcsészkarai pszichológia is képviselte a kísérleti módszertant (pl. Mitrovics, Várkonyi, Bognár, Weszely), Révész Géza szellemiségével egybecsengően, bár elsősorban neveléslélektani vonalon (v.ö. Pléh, 2009).¹⁹ A lélektant oktató professzorok, akik eredetileg orvos-, filozófia, vagy pedagógiaprofesszorok voltak, a pszichológia alkotó művelőivé is váltak, a korra jellemző szerephibridizációs minták szerint (Pléh, 1998). A magyar közeg számára megalkották a tudományos ismeretek összefüggő rendszerét, az egyetemi oktatás tananyagát és tankönyveit, a modern tudományok rendszerébe betagozták. Létrehozták a Budapesten kívüli tudományos utánpótlás bázisait, és hozzájárultak a tudományos pszichológia infrastruktúrájának kialakításához (szakmai lapok, laboratóriumok, könyvtárak). Az intézményesülés is megfelelően haladt: Debrecenben csírájában létrejött, Szegeden megvalósult és tartósan fennmarad a lélektan önállósulása, még ha ez egy erős neveléslélektani irányzat formájában is történt.

Ezek a Budapesten kívüli fejlemények fontosak voltak a magyar pszichológia „egyetemi tudománnyá” válásának és meghonosodásának szempontjából. Révész Géza 1919 augusztusában a következőképpen érvelt a pszichológiai intézet felállítása mellett: „*Se tisztán tudományos munka, sem a lélektan széles körű gyakorlati alkalmazása az egyetemi oktatáshoz kapcsolt lélektani intézet működése nélkül nem lenne lehetséges.*” (idézi Pléh, 2009, 474. o.). Az akkori érvelés nem talált meghallgatásra az éppen hivatalban lévő vallás- és közoktatási miniszter Imre Sándornál, mégis ő lett az, mint szegedi pedagógia professzor, aki a szegedi egyetemen sikerrel sürgeti a lélektani intézet felállítását tíz évvel később.

Nemzetközi összehasonlításban azt lehet mondani, hogy a magyar akadémiai lélektan fejlődése ebben az időszakban lényegében lépést tartott Európa más országaival, és nem csak a fővárosban. Néhány önkényesen kiragadott példát véve: a Monarchiabeli Ausztriában a századforduló környéki kezdeteket a Gestalt lélektani irányzat megjelenése határozta meg: Christian von Ehrenfels a Bécsi Egyetemen, és Alexius von Meinong a Grazi Egyetemen alakított ki központot. Az utóbbi intézményben jött létre az első pszichológiai laboratórium 1897-ben (Rollett, 1999). A Monarchia összeomlása utáni Ausztriában (Osztrák Köztársaság), a Bécsi Egyetemen 1922-ben jött létre Pszichológiai Intézet a bölcsészkaron belül, Karl Bühler vezetésével (Rollett, 1999). Svédországban az első laboratóriumot az Uppsalai Egyetemen egy Sidney Alrutz nevű pszichológus hozta létre az egyetem orvoskarán 1902-ben, a Fiziológiai Tanszéken. Az önálló psi-

¹⁹ Másról ez nem volt feltétlenül így. A Sorbonne bölcsészkarán bevezetett pszichológia erősen filozófiai jellegű volt és nem lehetett kísérleti lélektani képzettséget szerezni (Brooks, III., 1993).

chológia tanszék megalakítására azonban ezen a neves egyetemen 1948-ig kellett várni (az Uppsalai Egyetemet 1477-ben alapították, Skandinávia első egyetemeként).²⁰ Az Egyesült Királyságban a kontinenshez képest igen lassan talált támogatásra az empirikus pszichológia (Hearnshaw, 1964). Az Oxfordi egyetemen például 1898-ban jött létre tanszék nélküli professzori pozíció a lélektan oktatására, kikötés volt azonban, hogy az oktatandó „mentális filozófia” nem lehet kísérleti lélektan.²¹ Olyan hatásos volt ez a tiltás, hogy a kísérleti pszichológia művelését felvállaló pszichológiai intézet csak 1947-ben jött létre.

III. A MAGYAR EGYETEMEK ÉS AZ EGYETEMEKEN MEGJELENŐ LÉLEKTAN 1945 UTÁN

AZ 1945 UTÁNI HELYZET, A LÉLEKTAN LEÉPÍTÉSE AZ 1950-ES ÉVEKBEN

A második világháború és az ország összeomlása ismételten katasztrofális állapotokat idézett elő 1944 végére. Szegeden az egyetem súlyos károkat szenvedett: a Gyermekgyógyászati Klinikát lebombázták, a Bölcsészettudományi Kar épülete (más épületekkel együtt) katonai kórházként működött. A szovjet hadsereg közeledésének hírére kiürítették az egyetemet. A tanárok, a hallgatók és a laboratóriumi felszerelés egy részét Budapestre, Sopronba, majd a németországi Halléba szállították. Szegeden mindössze 6 professzor maradt. 1944. október 11-én a várost elfoglalta a szovjet hadsereg, s novemberben újra indították az oktatást (Gausz, Kokas, Laczkó és Pap, 2014). Debrecenben és Pécsen hasonló állapotok uralkodtak.

1945 után az eseményeket meghatározta a szovjet katonai-politikai jelenlét. 1948–49-ben megvalósult a totalitáriánus államhatalom kiépítése a Magyar Kommunista Párt irányításával, a szovjet mintát követve. Az egyetemek világa drasztikusan átalakult: megszűnt az egyetemi autonómia, a tényleges irányítás az ideológiai ellenőrzést is gyakorló Minisztérium, illetve a Tanulmányi Osztályok vezetőinek, és a pártszervezetek képviselőinek kezébe került. A hallgatók létszáma növekedett, és az egyetemek megnyíltak a munkás és „dolgozó paraszt”²² származású fiatalok előtt – a felvételi döntésben meghatározó szempont volt a hallgató származása. Az egyetemi oktatás bővülése az oktatói kar növekedésével járt együtt, de politikai – ideológiai szempontok döntöttek el, hogy kit alkalmaztak, illetve, hogy egy oktató megtarthatta-e az állását. Elkezdődött az egyetemek személyi állományának felülvizsgálata, az „ellenséges osztályok” és „polgári nézetek” képviselőinek kiiktatása. Az 1949 és 1953 között az „osztályharcnak” számos vezető professzor áldozatul esett. Debrecenben 1950-ben nyugdíjba kényszerít-

²⁰ History of the Psychology subject and department of Psychology at Uppsala University, <https://psyk.uu.se/about-us/history-of-the-department/>

²¹ 120 years of Psychology at Oxford: <https://www.psy.ox.ac.uk/about-us/120-years-of-psychology-at-oxford>

²² A kuláknak minősített jobb módú parasztság osztályellenégnek számított.

tették Karácsony Sándort, egykori diákjaiból lett tanársegédeit pedig több évi kényszermunkára ítélték, miután az ÁVH felgöngyölítette „fasiszta összeesküvésüket” (Lányi, 2000). 1951-ben kizárták az akadémiáról és megfosztották debreceni tanszékevezetésétől, majd klinikai állásától a nemzetközi hírű Sántha Kálmán orvosprofesszort, aki 1949-ben még Kossuth díjat kapott (v.ö. Barta, 2012, Huszár, 1998).²³ Szegeden többek között Bognár Cecil Pál bencés rendi szerzetes professzort, a pszichológiai intézet vezetőjét kényszerítették nyugdíjba és nélkülözésbe (Szokolszky, 2009, 2020b-jelen kötet).²⁴ Két könyvét 1945 után fasiszta tartalmúnak ítélve kivonták a közkönyvtárakból (Sáska, 2008a). 1945 és ’49 között – harmadszor (az 1920-as évek eleji és a 30-as évekbeli hullám után), ismét értelmiségi emigráció indul el, amely érinti a magyar pszichológiát is (távozik többek között Harkai Schiller Pál és Békésy György, Pléh, 2011).²⁵

A polgári eszmék elleni harc áthatotta az oktatás egészét. A szegedi és debreceni egyetemen is megszüntették a klasszikus és nyugati nyelvi tanszékeket. Bevezették az orosz nyelv, a marxizmus–leninizmus, és a katonai ismeretek kötelező oktatását. Mindenhol megjelentek a Marxizmus–Leninizmus tanszékek – ez egyenlő volt a filozófia tanszékek megszüntetésével, mivel a filozófia helyét a marxizmus–leninizmus vette át (Abádi Nagy, 2017).²⁶ A kötelező katonai oktatás egyben hat hónap nyári kiképzést is jelentett. A választható szakok száma lecsökkent, a tanszabadságot felszámolták: a tanterveket, óravázlatokat, vizsgaanyagokat, követelményrendszert központilag dolgozták ki és központilag ellenőrizték (Barta, 2012; Gausz, Kokas, Laczkó és Pap, 2014). A könyvtárak anyagát átfésülték, és a „polgári szemléletű”, „fasiszta”, „nacionalista” irodalomnak bélyegzett könyvek ezreit, nyugati folyóiratok évfolyamait zúzták be, jobb esetben zárolták (Abádi Nagy, 2017; Barta, 2012). Áttérve a szovjet minta alkalmazására, 1951-ben megszüntették az addigi tudományos címek és beosztások (doktorátus, magántanárság,

²³ Sántha Kálmán pályája elején medikusként Schaffer Károly professzor mellett dolgozott a budapesti Elme- és Ideggyógyászati díjtalan gyakornokként. Kiemelkedő agyszövetani kutatásokat végzett. 1936-ban Rockefeller-ösztöndíjasként W. G. Penfield intézetében dolgozhatott a montreali McGill Egyetemen, ahol a véráramlás mérésén alapuló módszert dolgozott ki a különböző agyterületek működési intenzitásának vizsgálatára. Hazatérése után a debreceni egyetemre nevezték ki tanársegédnek, majd átvette a klinika vezetését. A debreceni Idegklinikát az ország neurológiai központjává fejlesztette. 1944 decemberében az Ideiglenes Nemzetgyűlés alelnökévé választották. Az újjáalakuló Akadémia az elsők között hívta meg tagjai sorába. 1949-ben Kossuth-díjat kapott. 1949 után a rohamosan romló politikai légkörben kifejezte egyet nem értését. 1951-ben megfosztották akadémiai tagságától, majd tanszéket is elvették. <https://klinikaikozpont.unideb.hu/hu/dr-santha-kalman>

²⁴ Máig feldolgozatlan, hogy pontosan kiket, milyen módon érintettek ezek az intézkedések az egyetemeken, mint ahogyan az az egyetemeken működő besúgó rendszer működése is feltáratlan.

²⁵ 1950 után emigrálni már nem lehetett, csak disszidálni, azaz illegálisan elhagyni az országot, ami viszont a hátramaradó családtagokat is érintő bűncselekmény volt.

²⁶ A hivatalos ideológia szerint a marxizmus–leninizmus a filozófia történelmi fejlődésének csúcspontját jelentette, ami további tökéletesítést nem igényelt. A filozófia fejlődése tehát véget ért. Abádi Nagy Zoltán leírja, hogy olyannyira megdöbben a debreceni Bölcsészkar hallgatójaként, amikor ezt a kijelentést a katedréről hallotta, hogy a mai napig emlékszik, hogy melyik tanterem melyik padosorának melyik székében ült amikor ez elhangzott.

habilitáció) rendszerét, és az egyetemeket megfosztották a tudományos címek odaítélésének jogától (v.ö. Barta, 2012; Gausz, Kokas, Laczkó és Pap, 2014; Pukánszky és Németh, 1996).

Az új rendszerben a pedagógia különleges jelentőségre tett szert: feladata az újfajta ember megteremtése lett a kommunizmust építő, egyenlőségen alapuló társadalom számára.

A háború utáni közvetlen években még úgy látszott, hogy a baloldali oktatáspolitikai a gyermektanulmányozás gazdag magyar reformpedagógiai hagyományait folytatja. A sztálinista diktatúra irányába történt fordulat azonban világossá tette, hogy más lesz az irányvonal (Sáska, 2008). A gyermekközpontúság, de a pszichológia egész ethosza sem illett össze a kommunista eszmeiséggel indoktrinált, a közösségnek magát alárendelő egyén eszményével. 1948-tól megkezdődött a magyar pedagógia pere (Knausz, 1986; Kardos, 2003), amely az Országos Neveléstudományi Intézet, és személy szerint vezetője, Mérei Ferenc ellen irányult. A pert záró 1950-es párthatározat – az 1936-os hasonló szovjet párthatározat szövegezéséhez hasonló kitételekkel – megállapította, hogy „*elengedhetetlenül szükséges ... az ellenség leleplezése és ártalmatlanná tétele a köznevelés területén, különösen a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban és az Országos Neveléstudományi Intézetben*” (Simon, 1955, 36. o.). A pedagógia területén hamarosan kizorították a háború előtti polgári – keresztény pedagógia képviselőit és intézményeit (Golnhofer, 2004; Sáska, 2008b).

A pszichológia gyanús „burzsoá tudományként” jelent meg, akárcsak az ember tetszés szerinti formálhatóságát kétségbevonó genetika (Pléh, 1998). A pszichológiát mint önálló szakmát és tudományt lényegében államhatalmi módszerekkel felszámolták (részletesebben lásd Kovai, 2016; Máriási, 2016; Pléh, 2011). Pária helyzetét jelezte a Magyar Pszichológiai Társaság és a Magyar Pszichológiai Szemle beszüntetése 1948-tól kezdődően. A megmaradt pszichológia a marxista pedagógia alárendeltjévé vált, mivel az uralkodó ideológia nézőpontjából jelentősége annak szolgálatában állt. A vidéki egyetemeken a pszichológia 1945 előtti jelentős képviselői (többek között Benedek, Karácsony, Bognár, Várkonyi) nem kívánatos elemekké váltak. Ezzel együtt a „tabusítás” folyamata is beindult: az eltávolítottakat az intézményes emlékezetből is törölték (v.ö. Szokolszky, 2020b -jelen kötet). Az egyetemeken (vidéken és Budapesten is) ez azt jelentette, hogy a pszichológia tanszékek beolvadtak a pedagógia tanszékekbe, az oktatók feladata a továbbiakban a tanárképzésben szükséges pszichológiai tárgyak ellátása volt. Az 1950-es években a felsőoktatásban dolgozó pszichológusokat egészen 1963-ig pedagógusoknak kellett álcázni, „az egész magyar pszichológia szinte földalatti vállalkozássá vált” (Pléh, 2011, 673. o.).

Sztálin 1953-as halálával a társadalmi-politikai események felgyorsultak, a szovjet blokk enyhébb politikai légkör felé haladt. A komplikált fejlemények azonban ismét egy véres kifejelethez vezettek. Az 1956-os forradalmat az értelmiségiek között pszichológusok is támogatták – például Mérei Ferenc és Pataki Ferenc (Máriási, 2016). Az egyetemi közeg melegágya lett a Rákosi rendszerrel való szembenállás megjelenésének.

A szegedi egyetemi hallgatók kezdeményező szerepet játszottak az 1956-os forradalom kirobbanásában október 16-i megmozdulásukkal, és a párttól független Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségének (MEFESZ) megalakításával.²⁷ Október 23-án a debreceni egyetemen is (amely 1952-től a Kossuth Lajos Tudomány Egyetem nevet viselte) megmozdulás, majd 35 ezer fős tüntetés volt, ahol eldőrdült a forradalom első halottakat és sebesülteket követelő ávos sortüze. Az 1957-ben végrehajtott megtorlások ismét a félelem légkörét hintették el,²⁸ ezt követően egy puhább diktatúra időszaka következett.

AZ 1960-AS ÉS 70-ES ÉVEK – A PSZICHOLÓGIA VISSZATÉRÉSE

A forradalom leverése után kialakuló Kádár rendszer megtorlással, megfélemlítéssel, és a szovjetrendszer restaurálásával indult (Rainer, 2004). Miután ez elérte célját, enyhülés következett. Kádár 1960-ban, majd 1963 márciusában amnesztiát hirdetett, bár ez felemás módon valósult meg²⁹. A Kádár rendszer a pártállami uralom, az ideológiai ellenőrzés és a besúgó rendszer működtetése mellett bizonyos fokú gazdasági és magánéleti szabadságot és kulturális pluralizmust is lehetővé tett. A meghatározó pozíciókban mindenhol – így a felsőoktatásban is – politikailag megbízható emberek ültek, akik többféle motivációból fakadóan együttműködtek a rendszerrel és internalizálták annak működési elveit. Jelentős egyéni különbségek voltak ezen belül a tekintetben, hogy vezetőként vagy oktatóként ki mit vállalt fel. Az egyetemi világban a légkör kevéssé változott. Visszakerültek a marxista tárgyak és az orosz nyelv tanulásának kötelezettsége. Megmaradt az ideológiai ellenőrzés, a pártkáderek jelenléte és jelentése, a kiadványok és mindenfajta szövegmásolás szigorú ellenőrzése is (Barta, 2012).

A pszichológia területén nagy szerepet játszott az 1950-es évek végén megalakult akadémiai Pavlov Bizottság, amely eleget tett a „pavlovizációs” elvárásoknak, egyben bizonyos fokú védőernyőt jelentett a pszichológia számára (Pléh, 2011). 1959-ben Gegesi Kiss Pál orvos-pszichológus erőfeszítései nyomán létrehozták az MTA Pszichológiai

²⁷ 1956. október 16-án az egyetemi ifjúság a bölcsészkar épületben található Auditorium Maximumban gyűlést tartott, melynek tanár-elnökségét Perbír József jogász professzor vállalta el. A nagygyűlés elfogadta azt a 12 pontot, amely a későbbi budapesti események elindításához. 1957-ben Perbír József életfogytiglani börtönbüntetést kapott, majd az 1962-es amnesztiával szabadult.

²⁸ 1957-es megtorlásokban szigorú fegyelmi eljárásokkal sújtották a hallgatókat és az oktatókat. Az oktatók közül 25 főt elbocsátottak, kettőt kényszernyugdíjaztak, 26 főt lefokoztak alacsonyabb beosztásba. A hallgatók közül a várható büntetések elől 64-en disszidáltak, 29 főt kizártak minden felsőoktatási intézményből, 41 főt pedig szigorú megrovással büntettek. Emellett a bírósági eljárás alá vont tanárokat összesen 24, a hallgatókat összesen 47 évnyi börtönbüntetéssel sújtották (Osváth és Zsidi, 2007).

²⁹ Az 1963-as amnesztiarendelet sokakra nem terjedt ki (még 1974-ben is engedtek ki 56-os elítélteket), feltételes szabadlábra helyezést és rendőri megfigyelést, illetve azt követően számos politikai büntetőeljárás folyt fegyverrejtegetés, rendszer elleni izgatás és disszidálás miatt ítélték el embereket (Múlt-kor, 2013 Nem volt általános az amnesztiarendelet 1963-ban 2013. április 5. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=38627>).

Bizottságát, és megalakult az MTA Pszichológiai Intézete. 1960-ban újraindult a Pszichológiai Szemle, 1962-ben újra működni kezdett a Magyar Pszichológiai Társaság. 1958-tól kezdve elindulhatott a pszichológia oktatása a pedagógus képzés keretében, majd 1963-ban megindult az önálló pszichológusképzés az ELTE-n (Pléh, 2016).

Összességében az 1960-as évtized a pszichológia számára a visszatérés, a táguló mozgástér „hőskorát” jelentette (Pléh, 2016) – a rendszer korlátai között. Volt honnan visszatérni, ugyanis az évtized elején mindössze *„pár tucat ember művelte valahogyan (értve ezen, hogy szűkös keretekben) a pszichológiát” és „emberi kiállást kívánt a kísérleti pszichológia művelése, de a fejlődéslelektan és a klinikum is”* (Pléh, 2016, 691). Az óriási elmaradást akkor érezkelhető, ha figyelembe vesszük, hogy a II. világháború után a pszichológia, mint tudomány és mint alkalmazott foglalkozás, robbanásszerű fejlődésen ment át a nyugati világban, és tömegesen beépült a társadalom működésének szövetébe.

Az 1970-es évtized a „terjedés és differenciálódás”, az 1980-as évtized az ideológiai ellenőrzés gyengülésének időszaka volt (Pléh, 2016). A szellemi központban, Budapesten, a pszichológia félnyilvános műhelyek, kórházi osztályok „rejtett hálózatok”, magánszemináriumok közegében kezdett kibontakozni. Meghatározó szerepet töltött be Mérei Ferenc laboratóriuma Lipótmezőn, és Kardos Lajos tanszéke az ELTE-n. A pszichológia helyet talált a nevelési tanácsadóknál és egyes munkalelektani állomásokon, ahol alkalmassági vizsgálatokat végeztek (v.ö. Kovai, 2016; Máriási, 2016; Pléh, 2016). Az 1970-es években fellendült a Magyar Pszichológiai Társaság élete. Nőtt a szekciók száma, együttműködések alakultak, konferenciákat szerveztek. A Társaság tagjai akadémiai támogatással, korlátozott számban, nyugaton szervezett konferenciákon vehettek részt (miközben a nyugatra történő utazás lehetősége minden magyar állampolgár számára erősen korlátozott volt). 1980-ban a XX. Nemzetközi Pszichológiai Kongresszusra 125-en kaptak engedélyt kiutazni, a következő kongresszuson már csak két fő képviselte a magyar pszichológiát, 1982-ben, az edinburghi Alkalmazott Pszichológiai Kongresszuson 15 fő vehetett részt (Szokolszky, 2009).

Vidéken is megindult a fejlődés, amelynek két fő mutatója az volt, hogy mikor tudott az adott pszichológia tanszék szervezetenként és szemléletileg is kilépni a marxista pedagógia szorításából, és mikor tudott az adott képzőhely szakos képzést indítani, azaz túljutni a tanárszakosoknak szóló pszichológia oktatás kényszerű korlátozottságán.

Debrecenben 1970-ben, Kelemen László vezetésével jött létre Pszichológia Tanszék, és négy évvel később tudták elindítani – az ELTE után másodikként – a pszichológusképzést (v.ö. Hunyady, 2020 – jelen kötet).³⁰ Pécsen 1960-ban jött létre önálló Pszichológiai Tanszék a Tanárképző Főiskolán Domján Károly vezetésével a tanárképzés kiszolgálására, a marxista pszichológia alapjain állva (Révész, 2020 -jelen kötet). A Főiskola 1982-ben egyetemi karrá lépett elő, a Pszichológia Tanszék vezetését 1988-ban

³⁰ Kelemen Várkonyi Hildebrand szegedi tanítványa volt, Várkonyi javaslatára vállalt részt 1948-ban a pécsi Pedagógiai Főiskola létrehozásában, ahol Debrecenbe távozásáig volt a Neveléstudományi Tanszék vezetője volt, v.ö. Révész, jelen kötet.)

Kézdi Balázs pszichiáter vette át.³¹ A tanszék oktatóinak több mint fele a régi gárdát képviselte, és a tanszék feladata továbbra is a tanárképzés kiszolgálása volt. Kézdi nyomán azonban a modern szakmaiság jelent meg, és erőfeszítései révén a pszichológia a Karon egyre jelentősebb szerepet kapott. Ennek eredményeképpen 1992-ben tudott megindulni a pszichológus képzés Pécsen (Révész, jelen kötet). Pécs súlyát a pszichológia vidéki helyzetében az is növelte, hogy az orvoskaron az 1960-as évek végétől nagy jelentőségre tett szert a Grastyán Endre vezette Élettani Intézet, amely keretet adott a kognitív idegtudományi kutatások hazai megteremtésének. Továbbá, Kézdi mellett az 1980-as években az Ozsváth Károly pszichiáter körül is szakmai műhely szerveződött (Révész, 2021, jelen kötet).

Szegeden 1970-ben jöhetett létre Pszichológia Tanszék a bölcsészkaron, melynek vezetője húsz esztendőn keresztül Duró Lajos docens volt, aki 1953 és 57 között a leningrádi Herzen Pedagógiai Főiskolán szerzett kandidátusi fokozatot pedagógiából, amit később pszichológiai kandidátusi fokozattá minősítettek át. A tanszék a tanárképzést szolgálta és szilárdan állt a marxista pszichológia alapjain. Ebben az időszakban a szegedi Tanárképző Főiskolán országosan is jelentős pszichológiát művelt Geréb György.³² Geréb György Várkonyi Hildebrand javaslatára került a szegedi tanárképző főiskola neveléstudományi tanszékére, ahol 1963 és 1982 között tanszékvezetőként működött. Kutatásai elsősorban a munkalélektan területére, ezem belül is a monotónia tűrés és a vigilancia témakörébe tartoztak. A korszak emblematikus tankönyvévé vált az általa írt Pszichológiai Atlasz, és a tanárszakosoknak írt, Geréb által szerkesztett „Pszichológia” c. tankönyv (Geréb, 1971), melyben az akkori tanárképző főiskolai tanárok írták az egyes fejezeteket. A rendszerváltozást követően az egyetemi tanszéken egy átmeneti állapot után Keményné Gyimes Erzsébetet és Erős Ferencet Vajda Zsuzsanna követte a tanszékvezetői székben. Tanszékvezetése alatt 1996-ban megindult a pszichológia szakos képzés, először a debreceni egyetem Pszichológiai Intézetének kihelyezett tagozataként, majd saját jogon 2000 szeptemberében (lásd Vajda, 2021 – jelen kötet).

ÖSSZEFOGLALÁS

A pszichológia története Közép-kelet Európában elkerülhetetlenül összeszövődött a történelem és politika viharaival. Az 1945 előtti korszakra az első világháború, az azt követő bal- és jobboldali terror, Trianon, a demokratikus fejlődés megrekedése, az anti-

³¹ Kézdi a Szigetvári Kórház Pszichiátriai Osztályát vezette, s mellette az országban másodikként alapította meg a pécsi SOS Élet Telefonszolgálatot. Ennek háttérében szerepet játszott az alkoholizmus s öngyilkosságok magas száma, amelyek a szocializmussal „össze nem illő” társadalmi beilleszkedési zavarok voltak (Révész, jelen kötet).

³² Geréb magyar, latin, filozófia és pszichológia szakon folytatott tanulmányokat a szegedi egyetemen a háborús évek alatt, a Bognár Cecil Pál vezetése alatt álló lélektani intézetben. A második világháborúban szülei és mindkét testvére a holokauszt áldozata lett. Őt dunántúli munkaszolgálatra vittek, ahonnan elmenekült a Pannonhalmi Apátságba, ahol Kelemen Krizosztom főpát segítségével bújtatták (Veszprémi, 1982, GerébGyörgy.hu)

szemita irányzatok megerősödése, az ország felemelkedését óriási mértékben elősegítő zsidó polgárság keserű és tragikus tapasztalata súlyos feltételeket teremtett a pszichológia fejlődése számára (v.ö. Szokolszky, 2016).

1945 után más természetű korlátok és sebek keletkeztek. A Rákosi korszak megfélemlítő diktatúrája minden szabad gondolkodást elfojtott. A korábban nehézség mellett is virágzásnak indult szakma és tudomány gyakorlatilag megszűnt működni. Bár a mélypont „csak” egy évtizedig tartott, ezek az évek súlyos örökségként nehezedtek a következő évekre, és a Kádár korszak csak relatív megkönnyebbülést hozott. Az 1960-as években újjáéledő pszichológiának továbbra is meg kellett felelnie a marxista ideológia és a párt elvárásainak. A modern pszichológusképzés lassan, elhúzódóan indult be (ELTE, Budapest: 1962–63, KLTE, Debrecen: 1974, PTE, Pécs: 1994, SZTE, Szeged: 2000). A vidék ebben az időszakban kiszolgáltatottabb volt a helyi pártviszonyoknak, mint a főváros. Mindez azzal párhuzamosan, hogy a nyugati társadalmakban a pszichológia valódi diadalutatót járt be. Ezzel együtt az 1945 utáni időszak történéseinek, folyamatainak áttekintése azt mutatja, hogy a szigorú elnyomás feltételeinek megszűntével a lélektan utat tört a vidéki egyetemeken is. A magyar pszichológia ennek következtében úgy léphette át a 21. század küszöbét, hogy a pszichológus képzések rendszere lefedte az ország régióit, versenyképes tudást adva az egyre nagyobb számban képződő új nemzedékeknek.

III. A KÖTETBE FOGLALT TANULMÁNYOK ÁTTEKINTÉSE

A kötet tanulmányai a fenti történelmi háttér kontextusába helyezhetően tárgyalják a korszak pszichológiatörténelmi fejleményeit a vidéki helyszíneken. Pléh Csaba tanulmánya általános szakma-szociológiai kérdéseket vet fel. Ezt azok a tanulmányok követik, amelyek a kolozsvári – szegedi helyszíneken követik a lélektan útját a kezdetektől egészen a 200-es szakalapításig (Séra László, Pukánszky Béla, Fizel Natasa, Takács István, Szokolszky Ágnes, Klein Sándor, Vajda Zsuzsanna). Ezután következnek a debreceni történelmi szálát követő tanulmányok (Mudrák József, Vincze Tamás, Hunyady György), végül a lélektan története a pécsi egyetemen, beleértve a szakindítást.

PLÉH CSABA *„A pszichológia a budapesti egyetemeken és a többi nagyvárosi egyetemen”* című tanulmányában felidéz a pszichológia vidéki egyetemek részvételével zajló „regionalizációs” folyamatát a 20. század elején, Kolozsvártól Pozsonyon, Debrecenen, Szegeden és Pécsen keresztül, majd a 20. század végén, Debrecen, Pécs és Szeged vonatkozásában. Felveti a bibliai Máté-elv Mertontól származó alkalmazását ezen egyetemek történetének vonatkozásában: „ahol sok a siker, oda megy sok forrás”, ami vonzza a további tehetségeket. A tanulmány felveti a kérdését, hogy milyen feltételek biztosítják a szellemi koncentrációt, a szellemi kiválóságok vonzását? A Máté elv tetten érhető az

egyetemek történetében, azonban a politikai helyzet változásai és „kényszermozgásai”, a nemzeti küldetés értelmezése szintén fontos tényezők a vidéki magyar egyetemek történetében. A szerző felvillantja a pszichológusok intézményközi vándorlásának hátterét a két világháború között, és megvizsgálja a Máté-elv hatását és ellentényezőinek húzó–taszító dinamikáját a vidéki egyetemek zárt kulturális közösségeiben és Budapesthez való viszonyukban. Bemutatja, hogy a két világháború közötti időben hogyan jelenik meg a nemzeti küldetés, a vallási hovatartozás és az újító mondanivaló szerepe a magyar egyetemek sorsában. Az 1990-es évekre térve tárgyalja, hogy hogyan jellemzi a magyar pszichológiát és az egész felsőoktatást a politika kezdeményezése és a résztvevők sajátos politizáltsága az új képzőhelyek kialakulása során.

SÉRA LÁSZLÓ *„A pszichológia története a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen, a II. világháború előtt”* című tanulmányában részletesen dokumentált áttekintést nyújt arról a magas színvonalú tudományos háttérről, amely lehetővé tette a modern lélektan mint tárgykör megjelenését és alkotó fejlődését a kolozsvári egyetemen. Az első korszakot áttekintve (1872–1919) képet kapunk a lélektan oktatásának és művelésének filozófiába és pedagógiába ágyazott kezdeteiről (Bartók György, Felméri Lajos). Az egyetemen Lechner Károly Wundt lipcsei kísérleti pszichológiai laboratóriuma mintájára ideg-elmekortani és törvényszéki tanszéket létesített az orvosi karon. Nemzetközi szintű tevékenységet folytatott Böhm Károly, továbbá Palágyi Menyhért is, aki reakcióidő kísérleteket végzett és behatóan foglalkozott az *„automatizált emberi mozdulat élettanával”*. A tanulmány követi az egyetem történetének 21 éves megszakítást (a 2. bécsi döntést) követő folytatódását és a Lélektani Intézet létrejöttét Várkonyi Hildebrand Dezső vezetésével. A tanulmány érinti ennek a korszaknak a többi szereplőit, akik előmozdították a lélektan oktatását és kutatását (Bartók György, Bálint Zoltán, Baranyai Erzsébet, Demény Dezső) ebben a néhány évben, amit megint a történelem fordulata zárt le azzal, hogy a román hatóságok ismét átvették az épületeket.

PUKÁNSZKY BÉLA *„Pedagógia és lélektan a szegedi egyetemen (1872–1945)”* című tanulmányában a kolozsvári–szegedi egyetemen Felméri Lajos, majd Schneller István körül kialakult neveléstudományi iskola nézeteit elemzi, amelyek nagy hangsúlyt fektettek a lélektan integrálására és a gyermeki viselkedés módszeres tanulmányozására. A századfordulót a pedagógiában egyrészt a gyermekközpontú reformpedagógiák, másfelől a merev herbartizmus jellemezte. Míg a budapesti egyetemen uralkodó pedagógiai nézetek a herbartizmust képviselték, a kolozsvári–szegedi egyetem neveléstudományi iskolája a gyermekközpontú reformpedagógia irányában fejlődött. A tanulmány kiter a magyar felsőoktatás történetében első lélektani intézet: a szegedi Pedagógiai–Lélektani Intézet megalakulásának körülményeire. Bemutatja és értékeli Várkonyi munkásságát, amelynek köszönhetően a Pedagógiai Lélektani Intézet országos elismertségre tett szert. A szerző megállapítja, hogy mind Várkonyi, mind az őt követő Bognár Cecil Pál mun-

kássága jól illeszkedik abba a vonulatba, amely a Felméri Lajos, Schneller István és Imre Sándor nevével fémjelzett pedagógiai paradigma köré rendeződik. Ebben az értelemben beszélhetünk a kolozsvári–szegedi pedagógiai és lélektani tudományos iskolák kapcsolódási pontjainak megjelenéséről az egyetem történetében.

FIZEL NATASA „*Várkonyi Hildebrand, Dolch Erzsébet és a szegedi Kerti Iskola*” című tanulmányában az újszegedi Kerti Iskolára irányítja a figyelmet, amelyet Várkonyi Hildebrand alapított, saját jövedelméből finanszírozott, és Várkonyi tanítványa, Dolch Erzsébet működtetett 1936 és 1938 között (az iskola még két évig működött). Ez a saját korában kuriózumnak számító, modern elméleti alapokon álló, korszerű módszereket alkalmazó magániskola a pedagógia gyakorlatba ültette át a Várkonyi által is képviselt pedagógiai–lélektani elveket. A tanulmány levéltári források alapján részletezi a szegedi egyetem indulásának éveit, a hallgatók felekezeti megoszlását, az intézményi struktúra alakulását. Pontos részleteket közöl a Várkonyi-féle Pedagógiai Lélektani Intézet létrehozásának körülményeiről. A tanulmány további része Dolch Erzsébet életútját és – Várkonyihoz írt doktori disszertációján keresztül – pedagógiai megközelítését, a Kerti Iskola módszertani koncepcióját ismerteti. A szerző értékelésében a Kerti Iskola a Budán működő Családi Iskola és Új Iskola mellett hazánk harmadik legnagyobb jelentőségű „új iskolájának” tekinthető.

TAKÁCS ISTVÁN „*Várkonyi Hildebrand Dezső és Vértes O. József szakmai, baráti kapcsolata (1932–1947)*” című tanulmányában Várkonyi Hildebrand Dezső és Vértes O. József szakmai, baráti kapcsolatának jellemzőit mutatja be a köztük zajlott levelezés alapján. Vértes O. József Ranschburg Pál asszisztense volt, majd megszervezte és vezette az Ideges Gyermekek Alsó- és Középfokú Állami Intézetét, ezzel nemzetközileg is úttörő módon új típusú gyógypedagógiai intézményt hozott létre. Az 1918. évi polgári forradalom idején az Iskolai Reformbizottság gyógypedagógiai szakbizottságának vezetője volt. Ezzel összefüggésben 1920-ban hamis vádak alapján különítményi börtönbe zárták, internálták, majd 1922-ben nyugdíjazták. 1932-ben a szegedi egyetemen magántanári képesítést nyert, majd Szegeden a Neveléstudományi Tanszéken gyógyító pedagógiát tanított, 1945 után Budapesten a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola tanáraként dolgozott. Várkonyi következetesen dolgozott azért, hogy Vértes O. elfoglalhassa méltó helyét a tudományos életben. A levelezés személyes hangvételben mutat rá a két jelentős ember kapcsolatára, és Várkonyi tisztesség, segítő attitűdjére.

SZOKOLSZKY ÁGNES „*A szegedi pszichológia elfeledett története. Szubjektív indíttatású áttekintés és reflexió*” című tanulmányában egy sajátos tény exponálásával indítja a tanulmányt: Magyarországon elsőként a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen jött létre pszichológiai intézet Magyarországon 1929-ben, ugyanakkor itt történt meg legutoljára a vidéki képzőhelyek sorában a pszichológia szak akkreditációja 1999-ben.

Hogy lett Szeged az elsőből az utolsó? A szegedi pszichológia történetében éles határvonalat húznak a II. világháborút követő évek. Ez előtt országosan jelentős pszichológia műhely működött itt Várkonyi Hildebrand Dezső, majd Bognár Cecil Pál vezetésével. Az 1950-es évek elején sok eredmény megsemmisült, és csak a nagyon lassú visszatérés volt lehetséges, terhelve a felejtés minden szimptomájával. Az előadás a következő kérdésekre keresi a választ: Mi volt a világháború előtti szegedi pszichológia jelentősége, mi az az érték, ami a felejtés áldozata lett? Továbbá, miért és hogyan került mindez a feledés homályába? Mik voltak és hogyan működtek a felejtés – és a rejtőzködő emlékezet – mechanizmusai?

KLEIN SÁNDOR a „*Carl Rogers és a személyközpontú pszichológia a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Pszichológia Tanszékén a 80-as években*” című tanulmányában felidézi, hogy hat évig (1982–86) volt a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Pszichológia Tanszékének vezetője. Több mint fél évszázada tanít hazai felsőoktatási intézményekben, s ebből a legnagyobb „kaland” számára kétségtelenül ez a hat év volt. Ez idő tájt ismerkedett meg Carl Rogers személyközpontú megközelítésével. Meggyőződésévé vált, hogy a pszichológia tantárgynak csak akkor van létjogosultsága a tanárképzésben, ha lényegesen hozzájárul ahhoz, hogy a tanárjelöltekből „jó tanárok” váljanak. Carl Rogers eszmeiségét igyekezett megvalósítani a szerző az 1980-as évek elején a Juhász Gyula Tanárképző Karon, munkatársaival, Szenes Mártával, Bácskai Erzsivel, Bauer Edittel, Elekes Mihállyal, és a munkáját fenntartásai ellenére mindenben támogató Farkas Katalinnal, kihasználva ennek az időszaknak a korlátozott szabadságköreit. Az 1980-as évek elején – közepén Carl Rogers és munkatársai részvételével három nagyszabású nemzetközi találkozót tartottak Szegeden (1983-ban, 1984-ben és 1986-ban), melyeken sok, az akkori rendszeren túlmutató tapasztalatot lehetett szerezni. Szokatlan, nagy jelentőségű dolog volt ebben az időszakban, hogy egy neves nyugati pszichológus Magyarországra jött. A tanulmány élményszerűen írja le ezeknek az összefüggéseknek a lezajlását. A szerző szerint „kis túlzással elmondható, hogy „a személyközpontú megközelítés a 80-as évek elején Szeged felől érkezett Magyarországra”. A tanulmányt Szenes Márta visszaemlékezése egészíti ki, aki szervező-résztevévként vett részt az eseményekben.

VAJDA ZSUZSANNA „*Megismételhető-e a pszichológia szak létesítése Szegeden? A replikációs válság margójára*” című tanulmányában felidézi, hogy a pszichológia szak létesítésére Szegeden több mint két évtizeddel ezelőtt került sor. Előadásában felidézi a szakalapítás külső és belső körülményeit, személyes ambícióit és a pszichológusképzés megvalósulásáig vezető utat. A képzés elindításához az 1990-es évek derekán különlegesen kedvezőek voltak a feltételek: a pszichológia népszerűsége, a felsőoktatás és intézményeinek a helyzete, és az akkor még József Attila Tudományegyetem vezetésének támogatása. Ma is működő, népszerű képzés alapjait sikerült lerakni, annak ellenére, hogy az elmúlt negyedszázad során sok minden megváltozott, egyebek között a vidéki városok és a

főváros viszonyában, a felsőoktatásban, és nem utolsó sorban a pszichológia tudományában és alkalmazásában is. Érdeemes feltenni a kérdést: mennyiben teljesültek akkori terveink és reményeink a képzés célját, tartalmát, és a gyakorlatot illetően? Melyek azok a feltételek, amelyekre egy mai szakalapítónak tekintettel kellene lennie?

MUDRÁK JÓZSEF *„Pszichológia a Debreceni Tudományegyetemen a XX. század első felében – Az orvosi irányvonal”* című tanulmányában megállapítja, hogy a Debreceni Tudományegyetemen már a XX. század első felében mind a Bölcsészettudományi Karon, mind az Orvostudományi Karon magas szintű pszichológiai kutatás folyt és a korabeli oktatásba is be tudtak vinni pszichológiai jellegű kurzusokat. Az ideg- és elmeklinika professzora, Benedek László a Magyar Pszichológiai Társaság elnöke volt 1931–1932 között, míg a társaság egyik alelnöki tisztét a debreceni pedagógiaprofesszor, Mitrovics Gyula töltötte be. A tanszéki beosztottak közül Benedek magántanára, majd helyettese a Klinika élén Máday István a magyar individuálpeszichológia megteremtője és Adler legfontosabb tanítványának számítható. Mindezek azt mutatják, hogy a XX. század első felében a pszichológia művelésében Debrecen nem maradt el más kultúrközpontok mögött. Az orvosi irányvonal sokáig elfeledetté vált, mivel Benedek Budapestre távozása után éles váltásra került sor a debreceni Ideg- és Elmeklinika élén. A tanulmány részletesen foglalkozik Benedek László személyével és munkásságával, továbbá Máday Istvánnal és másik tanítványával, Pap Zoltán ideggyógyász főorvossal. Ezeknek a szereplőknek a megfelelő tudománytörténeti helyére emelése nemcsak a Debreceni Egyetem múltja, hanem a magyar pszichológiatörténet szempontjából is régi adósság, amely a szerző munkássága révén az utóbbi években törlesztésre került.

VINCZE TAMÁS *„Debreceni pedagógiai professzorok pszichológiai munkássága 1918–1950”* című tanulmányában az 1912-ben alapított debreceni egyetem első két pedagógiaprofesszorának, Mitrovics Gyulának és Karácsony Sándornak a munkásságát mutatja be. Mitrovics Gyula a hazai kísérleti pszichológia egyik jeles művelőjévé vált, a debreceni egyetem Pedagógia Tanszékhez kapcsolódó „kísérleti pszichológiai intézetet” hozott létre 1926-ban, ahol tanítványait sikerrel vezette be az akkoriban alkalmazott pszichológiai tesztek és mérések világába. Karácsony Sándor, aki 1942-ben foglalta el a neveléstudomány katedráját, szakított a Mitrovics által képviselt irányzattal, és egy eredeti társaslélektani rendszert alkotott, amely pedagógiai elméleteinek alapjául szolgált. A Mitrovics intézet megszűnése után Társaslélektani Intézetet hozott létre. Ennek a kezdeményezésnek a történelem nem sok időt hagyott neki, mivel Karácsonyt 1950-ben nyugdíjba kényszerítették. A két professzor ugyan egymástól gyökeresen eltérő úton közelítette meg a fejlődéslelektant és a pedagógiai pszichológiát, de mindkettő beírta magát a hazai pszichológia történetébe.

HUNYADY GYÖRGY „*Pszichológiai intézet és szakindítás a debreceni egyetemen az 1970-es években*” című tanulmányában hangsúlyozza, hogy az ELTE kizárólagos szerepét a pszichológusképzésben az 1974-es debreceni szakalapítás törte meg. Ez feltehetően a szakterület fejlesztésének országos terveiből következett, aminek helyi támaszát főként az jelentette, hogy Kelemen László, a pedagógiai pszichológia professzora volt vidéken a legjobb helyzetben tudományos kvalifikációját és egyetemi rangját tekintve. Az ELTE-modellt követő tanterv valóra váltásának legnagyobb gátja a felkészült oktatók helyi hiánya volt, amit középtávon is csak részfoglalkozású, de szakmailag markáns egyéniségekkel sikerült kipótolni. A debreceni szak kiszélesítette, színesebbé tette a pszichológus hallgatók társadalmi merítési bázisát, s utóbb az itt képzett fiatalok bevonása tette lehetővé a szakterület szervezeti stabilizálódását. Az intézeti önállóságot az országos trenddel és a helyi ellenállással szemben kellett kiharcolni, megnyitva a fokozatos szervezeti differenciálódás útját.

RÉVÉSZ GYÖRGY „*A Pszichológiai Intézet alapítása és a szakindítás Pécsen*” című tanulmányában érinti a pécsi egyetem középkori múltját, majd felvázolja modern történetét. Szegedet és Pécsen összekötő szál, hogy 1924–1929 között Várkonyi Hildebrand az ETE könyvtárának igazgatójaként működött, itt volt egyetemi magántanár, majd 1929-ben innen nevezték ki a szegedi egyetem Pedagógiai-Lélektani Tanszékének élére. A világháborús események következtében megszűnt a bölcsészkar. 1945 után az akkori politika előnyben részesítette egy pedagógiai főiskola létrehozását a Várkonyi tanítvány Kelemen László vezetésével – a bölcsészkar visszaállításával szemben. A Pszichológia Tanszék 1960-ban alakult az egykori Pécsi Tanárképző Főiskolán Domján Károly vezetésével, feladata a tanárképzés elméleti alapozása volt. Eközben Pécsen komoly tudományos műhelyek működtek: a Grastyán vezette Élettani Intézet, a Pszichiátriai- és Neurológiai Klinikák, a Megyei Mentálhigiénés Intézet és a Kézdi Balázs vezette „Szigetvári Iskola”, amelyek léte mind hozzájárult ahhoz, hogy 1992-ben az országban harmadik képzőhelyként megindulhatott a pszichológia szak, 20 fővel. Az induló szak klinikai orientációja Kézdi Balázs nevéhez volt köthető. A szak óriási fejlődése László János vezetése alatt ment végbe. A Pszichológiai Intézet 1999-ben alakult meg. Az előadás ezt a történeti ívet tekinti át.

A fenti tanulmányok a „vidéki pszichológia” eddig meglehetősen elhanyagolt nézőpontjából tesznek hozzá fontos adalékokat a magyar pszichológiai történetíráshoz. Sok olyan részletet, magas színvonalú munkásságot, életpályát dokumentálnak, amelyek a „budapesti pszichológia” fényében, illetve a feledés folyamatában eltűntek a szemünk elől. A váltakozva fel- és leívelő fejlemények mögött könnyen látható módon húzódik végig a 20. századi történelem, az egyes korszakok atmoszférája, szellemi világa.

Mi a feladata a magyar pszichológiai történetírásnak? Sokféle válasz elképzelhető, de a legközvetlenebb még mindig az alapvető folyamatok rekonstruálása, az elfelejtett főbb

szereplők megismertetése, a múlttal szembeni adósságtörlesztés. Jelen kötetünk ebbe az irányba tesz lépéseket, ösztönözve a további kutatásokat.

IRODALOM

- Abádi Nagy, Z. (2017). A humán- és társadalomtudományok helyzete az 1950-es években. *Debreceni Szemle*, 25(1), 44–49.
- Barta, J. ifj. (2012). A debreceni felsőoktatás széttagoltságának kora (1949/1950–1999). In I. Orosz & J. Barta (szerk.), *A Debreceni Egyetem története, 1912–2012* (pp. 57–287). Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press
- Brooks, J. I. (1993). Philosophy and psychology at the Sorbonne, 1885–1913. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 29(2), 123–145.
- Csomortáni, D. Z. (2009) Egy reneszánsz egyéniség a XX. Századi magyar pszichológiában. Várkonyi Hildebrand Dezső élete és munkássága. In Szokolszky, Á., Pataki, M., Polyák, K. (szerk.) *A lélektan 80 éves története a szegedi egyetemen (1929–2009)*. 45–73. Szeged, JATEPress
- Donáth, P. (2007). Adalékok Nagy László pályájához. Budapest, Trezor Kiadó.
http://old.tok.elte.hu/tarstud/filmuvtort_2007/donath.pdf Letöltés: 2020.12.02.
- Erős, F. (1989). *Mérei Ferenc fényében és árnyékában*. Budapest, Springer.
- Erős, F. (2011). Pszichoanalízis és forradalom: Ferenczi Sándor és a budapesti egyetem 1918/19-ben: tanulmány és dokumentumok. In *Társadalomtudományi Szemle*. Budapest, József Műhely Kiadó.
- Erős, F. (2015). A nemzetpolitikai lélektantól a tudományos fajelméletig. *SOCIO:HU*, 2, 67–85.
- Fizel, N. (2021). Várkonyi Hildebrand, a Kerti Iskola alapítója. In Á. Szokolszky (szerk.), *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 116–139). Szeged, JATEPress.
- Gaál, G. (2001). *Egyetem a Farkas utcában*. Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság.
- Gábos, Z. (1998). A Ferenc József Tudományegyetem természettudósai. *Természet Világa*. 1998 március. Budapest,
<http://chemonet.hu/hun/olvaso/histchem/legenda/egyetem/gabos.html> Letöltés: 2020.12.02.
- Gausz, I., Kokas, K., Laczkó, S., & Pap, K. (2014). *Szegedi Egyetemi Tudástár. Egyetemtörténeti fotóalbum* (I. Gausz, K. Kokas, S. Laczkó, & K. Pap, szerk.; Vol. 8). Szegedi Egyetemi Kiadó.
- Geréb, G. (1971). *Pszichológia*. Tankönyvkiadó.
- Harkai Schiller, P., Kornis, G., & Brandenstein, B. (1937). Lélektani tanulmányok I. Jelentés a Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Lélektani Intézetéből. A Pázmány Péter Tudományegyetem Lélektani Intézet kiadása
- Hearnshaw, L. S. (1964). *A short history of British psychology: 1840–1940*. Boston, Barnes and Noble.
- Hunyady, G. (2006). A budapesti tudományegyetem és a pszichológia. In G. Hunyadi (Ed.), *A szociálpszichológia történeti olvasatai* (pp. 187–199). ELTE Eötvös Kiadó.

- Hunyady, G. (2020). Pszichológiai intézet és szakindítás a debreceni egyetemen az 1970-es években. In Szokolszky Á. (szerk.) *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig.* (pp. 234–241). Szeged, JATEPress.
- Huszár, T. (1998). *A politikai gépezet 1951 tavaszán Magyarországon.* Budapest, Corvina Kiadó.
- Iványi, J. (2009). Lechner Károly és erdélyi szellemi öröksége. *Orvosi Hetilap*, 150(42), 1951–1955.
- Jancsó, T. (2013). A magyar felsőoktatás területi szerkezetének és hallgatói létszámának alakulása 1900-tól 1945-ig. In Z. Bottlik (Ed.), *Önálló lépések a tudomány területén* (pp. 29–46). Kiadó: ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola.
- Kardos, J. (2003). Fordulat a magyar iskolák életében: a Rákosi-időszak oktatáspolitikája. *Iskolakultúra*, 6–7.
- Kása, Z. (2009). A Ferenc József Tudományegyetem kezdete és vége: Riesz Frigyes matematikus levele testvéréhez. *Historia Scientiarum* (6), 23–27.
- Klebsberg, K. (1927). *Gróf Klebsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916–1926.* Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdaipari Rt.
- Klebsberg Kunó (gróf) (é.n.) Neonacionalizmus. Összegyűjtött újságcikkek. Budapest, Athenaeum Társulat. Online: <https://mek.oszk.hu/09800/09852/09852.htm>
- Klein, S. (2021). Carl Rogers és a személyiségközpontú pszichológia a Juhász Gyula Tanárképző főiskola Pszichológia Tanszékén, az 1980-as években. In Szokolszky Á. (szerk.) *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig.* (pp. 190–196). Szeged, JATEPress.
- Knausz, I. (1986). A magyar „pedológia” pere 1948–1950. *Pedagógiai Szemle*, 36(11), 1087–1102.
- Kornis Gyula (1911). *Elemi pszichológiai kísérletek.* Budapest, Franlin Társulat kiadó
- Kornis Gyula (1917–19). *A lelki élet I-III.* Budapest, Franlin Társulat kiadó
- Kovács, M. (2005). A numerus clausus és a zsidótörvények összefüggéséről. In J. Molnár (Ed.), *A holokauszt Magyarországon európai* (pp. 128–139). Budapest, Balassi Kiadó.
- Kovai, M. (2016). *Lélektan és politika. Pszichotudományok a magyarországi államszocializmusban 1945–1970.* L’Harmattan Kiadó.
- Ladányi, A. (2000). *Klebsberg felsőoktatási politikája.* Budapest, Argumentum Kiadó.
- Máriási, D. (2016). Amikor a pszichológia a „kommunizmus általánosan kibontakozó építésének nagyszerű programjához” csatlakozott: Újraintézményesülés kritikai perspektívában. *Alkalmazott Pszichológia*, 16(1), 63–79.
- Mészáros, R. (1999). *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene, 1921–1998.* Kiadja Mészáros Rezső, a József Attila Tudományegyetem rektora. http://univ.bibl.u-szeged.hu/18907/1/szte_multja_jelene_1921-1998.pdf Letöltve: 2020.12.13.
- Mudrák, J. (2012). *A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története (1914–1949).* Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Mudrák, J. (2021). Pszichológia a Debreceni Tudományegyetemen a XX. század első felében – Az orvosi irányvonal. In Szokolszky Á. (szerk.) *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig.* (pp. 208–220). Szeged, JATEPress.
- Mudrák, J., & Király, S. (2012). A megalakulástól az egyetem szétdarabolásáig (1914–1949/1950) – I. Felépítés, működés, oktatás, tudományos munka. In I. Orosz & J. Bartha (szerk.), *A Debreceni Egyetem története 1912–2012.* (pp. 57–110). Debreceni Egyetemi Kiadó.

- Nagy, M. (2019). Szeged francia megszállása és az antant-intervenciók tervei. *AETAS – Történettudományi Folyóirat*, 1, 128–138.
- Németh, A. (2014). *A magyar neveléstudomány fejlődése. Nemzetközi tudományfejlődés és recepciós hatások, egyetemi tudománnyá válás, középiskolai tanárképzés*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Osváth, Z., & Zsidi, V. (2007). *Magyarországi világi felsőoktatási intézmények az 1956-os forradalomban és szabadságharcban – A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség kiadványai 3. (Budapest, 2007) | Könyvtár | Hungaricana*. A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség Kiadó.
- Paukovics, G. (2018). *Ferenczi Sándor és a kérészeletű „psychoanalytikai tanszék” a forradalmak viharában*. Magyar Nemzeti Levéltár. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/ferenczi_sandor_es_a_kereszeletu Psychoanalytikai_tanszek_a_forradalmak_viharaban Letöltve: 2020.12.13.
- Pléh, Cs. (1998). *Hagyomány és újítás a pszichológiában: tanulmányok*. Budapest, Balassi Kiadó.
- Pléh, Cs. (2009). A magyar kísérleti pszichológia és a nagyvilág. Révész Géza emlékére. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64(3), 467–495.
- Pléh, Cs. (2011). A magyar kísérleti pszichológia fejlődési íve 1950–2010 között. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 66(4), 669–693.
- Pléh, Cs. (2016). Intézmények, eszmék és sorsok a magyar pszichológia fél évszázadában 1960–2010. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71(4), 699–731.
- Pléh, Cs. (2021). A pszichológia. A budapesti egyetemeken és a többi nagyvárosi egyetemen. In: Szokolszky, Á. (szerk.). *In A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 151–190), Szeged, JATEPress.
- Pukánszky, B. (2021). Pedagógia és lélektan a szegedi egyetemen (1872–1945). In Szokolszky Á. (szerk.) *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 54–69). Szeged, JATEPress.
- Pukánszky, B., & Németh, A. (1996). *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Révész, G. (2021). A Pszichológiai Intézet alapítása és a szakindítás Pécsen. In Szokolszky Á. (szerk.) *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 241–226). Szeged, JATEPress.
- Rollett, B. (1999). Psychology in Austria. *European Psychologist*, 4(2), 115–118.
- Romsics, I. (1999). *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Sárvári Gáborné (2007). Mérei Ferenc élete és munkássága (1909–1986). <http://www.fovpi.hu/szakteruletkek/biologia/merei.html> Letöltve: 2019.12.13.
- Sáska, G. (2008a). A reformpedagógia alakváltozása az 1945-ös „kis” és az 1947 utáni „nagy” rendszerváltást követő időszakban. *Iskolakultúra*, 1–2, 3–23.
- Sáska, G. (2008b). Alkalmazott lélektan és reformpedagógia 1945 után. *Beszélő*, 13(2), 28–38.
- Séra, L. (2021). A pszichológia története a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen, a II. világháború előtt. In *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig* (Issue 4, pp. 699–731). Szeged, JATEPress.
- Serfőző, L. (1994). *Szeged története 4. 1919–1944* (G. Kristó, Ed.). Somogyi Könyvtár.
- Simon, Gy. (1955). A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata a vallás- és közoktatásügyi minisztérium munkájával kapcsolatos kérdésekről. In: Simon, Gy. Szerk.: *A Magyar Népköztársaság közoktatásáról szóló fontosabb Párt-, DISZ-határozatok és jogszabályok gyűjteménye*. Kézirat. Budapest, Pedagógiai Tudományos Intézet.
- Szabó, P. G. (2010). A Ferenc József Tudományegyetem Szegeden. *Műszaki Szemle*, 46, 34–36.

- Szokolszky, Á. (2016). Hungarian psychology in context. Reclaiming the past. *Hungarian Studies*, 30(1), 17–56.
- Szokolszky, Á. (2021a). *A magyar pszichológia történelemben ágyazott útja a vidéki egyetemeken*. In: Szokolszky, Á. (szerk.). *A magyar pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 3–54). Szeged, JATEPress.
- Szokolszky, Á. (2021b). A szegedi pszichológia elfeledett története. Szubjektív indíttatású áttekintés és reflexió. In: Szokolszky, Á. (szerk.). In *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 151–190), Szeged, JATEPress.
- Szokolszky, Á., Pataki, M., Polyák, K. (2009). A lélekran 80 éves története a szegedi egyetemen (1929–2009). Szeged, JATEPress.
- Takács, I. (2021). Várkonyi Hildebrand Dezső és Vértes O. József szakmai, baráti kapcsolata (1932–1947). In Á. Szokolszky (szerk.), *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 139–150). Szeged, JATEPress.
- Tökéczki, L. (1999). *Történelem, eszmék, politika*. Budapest, Kairosz Kiadó.
- Tonk, S. (1999). *Erdély magyar egyeteme* (P. Cseke & M. Hauser, Eds.; pp. 13–20). Kolozsvár, Komp-Press Kiadó.
- Torda, Á., & Kiss, G. (1995). Egy tudományos műhely létrejötte a századfordulón. In: Torda Á. és Kiss Gy. (szerk.) *Pszichológia Magyarországon*, 31–55.
- Ujváry, G. (2012). Kultúrkúria – Pozitív válaszok Trianonra – Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kulturális politikája. *Korunk Folyóirat*, 11, 66–75.
- Ujváry, G. (2018). Klebelsberg Kunó kulturális politikája és a felsőoktatás. *Gerundium*, 9(3), 102–126.
- Vági, Z. (2018). *Antiszemita erőszakhullámok Magyarországon 1848–1948*. http://konfliktus.kutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=373:2018-04-12-14-36-28&catid=46:2018-03-29-13-43-16 Letöltés: 2020.12.10.
- Vajda, Z. (2021). Megismételhető-e a pszichológia szak létesítése Szegeden? A replikációs válság margójára. In: Szokolszky, Á. (szerk.). In *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 197–207), Szeged, JATEPress.
- Varga, J. (2018). Politikai küzdelmek a századfordulón a budapesti Egyetemi Körben. *Gerundium*, 2(5), 78–89.
- Veszprémi, L. (1982). Geréb György: 1923–1982. *Módszertani Közlemények*, 22(1), 2.
- Vincze, T. (2021). Debreceni pedagógiai professzorok pszichológiai munkássága 1918–1950. In: Szokolszky, Á. (szerk.). In *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 220–234), Szeged, JATEPress.